

Lībēllāriūm

Časopis za istraživanja u području
informatičkih i srodnih znanosti

Journal for research in the field of
information and related sciences

SVEUČILIŠTE U ZADRU
UNIVERSITY OF ZADAR

ODJEL ZA INFORMACIJSKE ZNANOSTI

DEPARTMENT OF INFORMATION SCIENCES

SVEUČILIŠTE J. J. STROSSMAYERA U OSIJEKU
UNIVERSITY OF J. J. STROSSMAYER IN OSIJEK

ODSJEK ZA INFORMACIJSKE ZNANOSTI FILOZOFSKOG FAKULTETA U OSIJEKU

*DEPARTMENT OF INFORMATION SCIENCES OF THE FACULTY OF HUMANITIES AND
SOCIAL SCIENCES IN OSIJEK*

ISSN 1846-9213 (Online)

UDK 002.2:930.85

LIBELLARIUM

Časopis za za istraživanja u području
informacijskih i srodnih znanosti

Journal for research in the field of
information and related sciences

Libellarium, Godište XV, svezak 1, stranice 1 – 65, Zadar – Osijek, 2024.

Libellarium, Volume XV, number 1, pages 1 – 65, Zadar – Osijek, 2024.

NAKLADNIK

Sveučilište u Zadru, Odjel za informacijske znanosti
Predsjednica Povjerenstva za izdavačku djelatnost
Lena Mirošević

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet
Predsjednik Povjerenstva za izdavačku djelatnost
Zoran Velagić

UREDNIŠTVO

Prof. dr. sc. Anne Gilliland (UCLA, SAD)
Doc. dr. sc. Mate Juric (Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru)
Izv. prof. dr. sc. Ivana Martinović (Odsjek za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku)
Izv. prof. dr. sc. Franjo Pehar (Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru)
Prof. dr. sc. Erich Renhart (Vestigia, Manuscript Research Centre, University of Graz, Austria)
Doc. dr. sc. Josipa Selthofer (Odsjek za informacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku)
Prof. dr. sc. Alenka Šauperl (Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Slovenija)
Izv. prof. dr. sc. Marijana Tomić (Odjel za informacijske znanosti Sveučilišta u Zadru)

GLAVNA UREDNICA

Prof. dr. sc. Jelena Lakuš, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, jlakus@ffos.hr

ZAMJENICA GLAVNE UREDNICE

Izv. prof. dr. sc. Drahomira Cupar, Sveučilište u Zadru, Odjel za informacijske znanosti, dcupar@unizd.hr

UREDNICA MREŽNOG IZDANJA

Izv. prof. dr. sc. Drahomira Cupar, Sveučilište u Zadru, Odjel za informacijske znanosti, dcupar@unizd.hr

PUBLISHER

University of Zadar, Department of Information Sciences
President of the Publishing Committee
Lena Mirošević

University of J. J. Strossmayer in Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences
President of the Publishing Committee
Zoran Velagić

EDITORIAL BOARD

Prof. dr. sc. Anne Gilliland (UCLA, SAD)
Doc. dr. sc. Mate Juric (Department of Information Sciences, University of Zadar)
Izv. prof. dr. sc. Ivana Martinović (Department of Information Sciences, Faculty of Philosophy, University J. J. Strossmayer in Osijek)
Izv. prof. dr. sc. Franjo Pehar (Department of Information Sciences, University of Zadar)
Prof. dr. sc. Erich Renhart (Vestigia, Manuscript Research Centre, University of Graz, Austria)
Doc. dr. sc. Josipa Selthofer (Department of Information Sciences, Faculty of Philosophy, University J. J. Strossmayer in Osijek)
Prof. dr. sc. Alenka Šauperl (Department of Library and Information Science and Book Studies, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia)
Izv. prof. dr. sc. Marijana Tomić (Department of Information Sciences, University of Zadar)

EDITOR-IN-CHIEF

Prof. dr. sc. Jelena Lakuš, University J. J. Strossmayer in Osijek, Faculty of Philosophy, Department of Information Sciences, jlakus@ffos.hr

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF

Izv. prof. dr. sc. Drahomira Cupar, University of Zadar, Department of Information Sciences, dcupar@unizd.hr

EDITOR OF THE ON-LINE EDITION

Izv. prof. dr. sc. Drahomira Cupar, University of Zadar, Department of Information Sciences, dcupar@unizd.hr

ADRESA UREDNIŠTVA

Odjel za informacijske znanosti, Libellarium
Ulica dr. Franje Tuđmana 24i, HR-23000 Zadar
Telefon: 023 345 046

Filozofski fakultet Sveučilište J. J. Strossmayera
u Osijeku, Odsjek za informacijske znanosti,
Libellarium
Lorenza Jägera 9, HR-31000 Osijek
Telefon: 031 494 655
E-mail: libellarium@unizd.hr

Časopis dostupan na: **<https://morepress.unizd.hr/journals/index.php/libellarium>**

LEKTORI

Ana Mikić Čolić, Filozofski fakultet Sveučilište
J. J. Strossmayera u Osijeku (za hrvatski jezik)
Blaženka Šoštarić, Filozofski fakultet
Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku (za
engleski jezik)

UDK KLASIFIKACIJA ZA ČLANKE

Drahomira Cupar

GRAFIČKO OBLIKOVANJE

Sveučilište u Zadru

Libellarium izlazi dva puta godišnje.

Libellarium je znanstveni časopis u otvorenom pristupu. Sadržaj časopisa u cijelosti je besplatno dostupan. Korisnici smiju čitati, preuzimati, kopirati, distribuirati, tiskati, pretraživati ili stavljati poveznice na materijal te mijenjati, preoblikovati i prerađivati materijal ili ga koristiti na druge zakonite načine, sve dok odgovarajuće citiraju izvornik, sukladno CC BY licenci.

ADRESS OF THE EDITORIAL BOARD

Department of Information Sciences,
Libellarium
Ulica dr. Franje Tuđmana 24i, HR-23000 Zadar
Phone: +385 23 345 046

Faculty of Humanities and Social Sciences
of University of J. J. Strossmayer in Osijek,
Department of Information Sciences
Lorenza Jägera 9, HR-31000 Osijek
Phone: +385 31 494 655
E-mail: libellarium@unizd.hr

Libellarium is available on-line at: **<https://morepress.unizd.hr/journals/index.php/libellarium>**

LANGUAGE EDITING AND PROOFREADING

Ana Mikić Čolić, Faculty of Humanities
and Social Sciences of University of J. J.
Strossmayer in Osijek (for Croatian language)
Blaženka Šoštarić, Faculty of Humanities
and Social Sciences of University of J. J.
Strossmayer in Osijek (for English language)

UDC CLASSIFICATION FOR ARTICLES

Drahomira Cupar

DESIGN

University of Zadar

Libellarium is published online twice a year.

Libellarium is Diamond Open Access peer-reviewed journal. Users are allowed to read, download, copy, redistribute, print, search and link to material, and alter, transform, or build upon the material, or use them for any other lawful purpose as long as they attribute the source in an appropriate manner according to the CC BY licence.

UVODNA RIJEČ	1 – 2
<hr/>	
ENA MAURUS, JOSIPA SELTHOFER	3 – 20
Uključivi dizajn korisničkog iskustva mrežnih stranica za osobe starije životne dobi	
Inclusive user experience design for the elderly	
<hr/>	
MARTA ČAČIĆ, IVANA HEBRANG GRGIĆ	21 – 46
Ženski list: urednički pristup Marije Jurić Zagorke	
Ženski list: Marija Jurić Zagorka's editorial approach	
<hr/>	
ANA ŠKVARIĆ, LJILJANA VUGRINEC, VALENTINA MIKEC	47 – 65
Uloga pokretnih knjižnica u županijskoj knjižničnoj mreži u kontekstu nabave novog bibliobusa Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica	
The role of mobile libraries in the County library network in the context of the acquisition of a new bookmobile for the “Fran Galović” Public Library Koprivnica	

UVODNA RIJEČ

Drage čitateljice i čitatelji,

pred Vama je prvi broj iz 2024. godine. U njemu donosimo tri tematski raznorodna članka koja vrlo lijepo ukazuju na kompleksnost, raznorodnost i interdisciplinarnost područja informacijskih znanosti. Prvi rad, kategoriziran kao prethodno priopćenje, nosi naslov *Uključivi dizajn korisničkog iskustva mrežnih stranica za osobe starije životne dobi*. Rad donosi rezultate jednog od rijetkih istraživanja o uključivom dizajnu među osobama starije životne dobi, onih iznad 65 godina. Kao takav, doprinosi povećanju svijesti o važnosti prilagodbe digitalnih proizvoda i usluga korisnicima općenito, a napose onima starije životne dobi. Drugi rad, također prethodno priopćenje, rad je pod naslovom *Ženski list: urednički pristup Marije Jurić Zagorke*. U radu se nastoji istražiti i analizirati nakladnička politika časopisa za žene „Ženski list“ u razdoblju (1925. – 1938.) kada mu je glavna urednica bila Marija Jurić Zagorka. Autorice zaključuju da je, upravo zahvaljujući tematskom i grafičkom oblikovanju, časopis imao značajan utjecaj na žene iz svih društvenih slojeva diljem Kraljevine Jugoslavije. Uredništvo je pratilo novitete uređivanja slikovnih i tekstualnih priloga te vodilo računa o navođenju podataka o autorima uz tekstove i fotografije ili o navođenju odakle je izvor preuzet, pa to ukazuje i na napredno shvaćanje koncepta intelektualnog vlasništva. Naposljetku, treći rad pod naslovom *Uloga pokretnih knjižnica u županijskoj knjižničnoj mreži u kontekstu nabave novog bibliobusa Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica* odličan je stručni rad kojemu je cilj prikazati razvoj mreže pokretnih knjižnica u Koprivničko-križevačkoj županiji, istaknuti izazove u njihovu razvoju, funkcioniranju i financiranju, te naglasiti značaj i važnost postojanja bibliobusnih službi u županiji i Republici Hrvatskoj. Ujedno je cilj prikazati proces planiranja nadogradnje i opremanja novog bibliobusa Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica kao i mogućnosti razvoja programa i usluga s novim vozilom. Primjer uspostave i djelovanja koprivničke Bibliobusne službe, kao sastavnog i iznimno važnog dijela ukupne županijske mreže narodnih knjižnica u Koprivničko-križevačkoj županiji, te iznesena iskustva u nabavi, nadogradnji i opremanju novog, suvremenog bibliobusnog vozila mogu biti

vrlo vrijedan izvor informacija za druge knjižnice koje također planiraju osnovati bibliobusnu službu ili nabavljati vozilo za rad pokretne knjižnice.

Nadamo se da će i ovi radovi privući interes naše znanstvene i stručne zajednice te još jednom pozivamo i na predaju vlastitih priloga.

*Glavna urednica
U Osijeku 1. srpnja 2024.*

Uključivi dizajn korisničkog iskustva mrežnih stranica za osobe starije životne dobi¹

Ena Maurus

COBE d.o.o., Osijek

ena.maurus1@gmail.com

Josipa Selthofer

Odsjek za informacijske znanosti

Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku

jsselthofer@ffos.hr

Libellarium 15 (1) 2024: 3–20

Prethodno priopćenje / Preliminary Report

UDK: 004.774-026.12-053.9:004.51

Primljeno / Received: 2. svibnja 2024.

Prihvaćeno / Accepted: 13. svibnja 2024.

doi: <https://doi.org/10.15291/libellarium.4431>

Sažetak

Cilj. U radu se analizira oblikovanje korisničkog sučelja digitalnog proizvoda s aspekta uključivog dizajna i korisničkog iskustva namijenjenog osobama starije životne dobi (65+ godina).

Metodologija. Istraživanje je provedeno od 1. do 13. kolovoza 2023. godine koristeći *online* anketni upitnik među skupinom ljudi starije životne dobi objavljen na društvenim mrežama.

Rezultati. Istraživanje je pokazalo kako se osobe starije životne dobi u velikoj mjeri služe mobilnim uređajima u svrhu pregledavanja sadržaja na društvenim mrežama, praćenja vijesti i komunikacije. Ispitanici imaju dobru razinu samopouzdanja pri interakciji na korisničkim sučeljima, a neki od problema koje su naveli pri korištenju digitalnih usluga i proizvoda bili su nedovoljno istaknuti elementi na sučelju, nemogućnost prilagodbe elemenata tipografije, slab kontrast boje i dr. Pomagala i pomoćne tehnologije koje ispitanici koriste pri interakciji u mrežnom okruženju jesu glasovne naredbe i povećalo za zaslon. Ispitanicima je najviše potrebna pomoć pri registraciji i objavljivanju slikovnih sadržaja na društvenim mrežama (Facebook), pri prvom posjetu mrežnoj stranici, slanju poruka, nemogućnosti na-

¹ Rad je nastao na temelju diplomskog rada studentice Dvopredmetnog diplomskog studija Informacijskih znanosti i Nakladništva Ene Maurus, na Filozofskom fakultetu Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, pod mentorstvom doc. dr. sc. Josipe Selthofer, te je obranjen u rujnu 2023. godine.

vigacije na stranici, instaliranju novih aplikacija, upotrebi stranih jezika, uključivanju GPS-a ili internetskom bankarstvu.

Ograničenja. Ispitanici, sudionici u istraživanju, uglavnom su iz Osječko-baranjske županije, pa nisu reprezentativan uzorak na razini RH.

Praktična primjena. Teorijske spoznaje i rezultati provedenog istraživanja doprinose boljem razumijevanju komponenti uključivog dizajna korisničkih sučelja, osobito za specifične grupe korisnika.

Društveni značaj. Rad doprinosi povećanju svijesti o važnosti prilagodbe digitalnih proizvoda i usluga korisnicima, napose osobama starije životne dobi.

Originalnost. Rad donosi rezultate jednog od rijetkih istraživanja o uključivom dizajnu među osobama starije životne dobi i doprinosi povećanju svijesti o potrebi inkluzije u virtualnom okruženju.

KLJUČNE RIJEČI: korisničko iskustvo, korisničko sučelje, osobe starije životne dobi, uključivi dizajn

1. Uvod

Proizvodi su oblikovani kako bi služili čovjeku. Bilo da su opipljivi i služe mu u realnom prostoru ili pak digitalni, kreirani u virtualnom prostoru. Pojmovi digitalnog proizvoda i usluge često su u literaturi poistovječeni, osobito govori li se o engleskom govornom području. Stoga se termin „digitalni proizvod“ (engl. *digital product*) koristi opisujući sve mrežne usluge ili proizvode nastale, objavljene, distribuirane ili korištene pomoću digitalne tehnologije, bilo da se radi o e-knjigama, aplikacijama, mrežnim stranicama, uslugama i sličnom (Podia, n.d.).

Uključivi dizajn korisničkog sučelja i korisničkog iskustva (UX/UI dizajn) orijentiran je kako bi zadovoljio potrebe različitih korisnika. Svrha njegova pristupa ogleda se djelomice u dobiti za zajednicu, a djelomice za same stvaratelje digitalnih proizvoda. Empatijom prema onim ranjivim korisnicima, marginaliziranim na bilo koji način, tvrtke često prikupljaju podatke, korisnike i ideje važne za širenje njihova poslovanja i poboljšanje proizvoda (Jean-Baptiste 2020).

Uključivi dizajn digitalnih proizvoda, poput mrežnih stranica ili aplikacija, osobito je izazovan ako je namijenjen korisnicima starije životne dobi. Tehnologije se mijenjaju, usavršavaju i postaju neminovne u svakodnevnom životu. Korisničke potrebe osoba starije životne dobi specifične su, osobito kod korisnika koji imaju određenih osjetljivih ili kognitivnih poteškoća (Jakopec, Selthofer i Hocenski 2022).

1.1. Korisničko sučelje i korisničko iskustvo (UI/UX)

Sučelje je spona između korisnika digitalnog proizvoda i pozadinske tehnologije. Današnja korisnička sučelja sastavni su dio zaslona pametnih telefona, tableta, računala i ostalih elektroničkih uređaja koje ljudi koriste u svrhu komunikacije, učenja, zabave. Sam proces

oblikovanja korisničkog sučelja nastoji odgovoriti na sve specifične zahtjeve različitih korisnika. Kombiniranjem grafičkih elemenata, poput linija, oblika, boja, tipografije, slika ili simbola, dizajner stvara kompoziciju sučelja koja je prijemčiva, te jednostavno i lako komunicira s korisnikom. Bilo da se radi o stvarnom ili o digitalnom proizvodu, jednaki funkcionalni i estetski principi određuju način kako će korisnik reagirati na njega. Svrha je svakog dizajna funkcionalnost. Dizajn korisničkog sučelja funkcionalan je ako zadovoljava korisničke potrebe. Korisničko sučelje danas postoji u obliku grafičkog korisničkog sučelja (GUI), glasom upravljanog sučelja (VUI) ili sučelja virtualne stvarnosti (VR) (Hannah 2023). Postoji još CLI (*Command Line Interface*) i WUI (*Web User Interface*) te nosivo sučelje (*Wearable*) (*Scholarly Community Encyclopedia* n.d.).

Funkcionalnost sučelja koje zadovoljava potrebe specifičnog korisničkog iskustva temelj je dizajna korisničkog iskustva (UX). To je multidisciplinarno područje koje obuhvaća putovanje korisnika (engl. *user journey*) kroz različite scenarije od početne stranice do željenog cilja, odnosno zadovoljenja korisničke potrebe. Ako je oblikovanje sučelja usmjereno prema korisniku na način da je njegova početna točka razumijevanje specifičnog konteksta korisničkog upita, naziva se dizajn usmjeren na korisnika (engl. *user-centered design*) (Garrett 2011, 8; Lamprecht 2023).

1.2. Uključivi UX/UI dizajn za osobe starije životne dobi

Uključivi UX/UI dizajn nastoji oblikovati digitalne proizvode namijenjene što većem broju različitih korisnika. Najčešći razlozi specifičnih korisničkih potreba mogu biti: dob, rasna, spolna, rodna, seksualna, etnička ili socioekonomska situacija, invaliditet (vidni – slabovidnost, sljepoća ili daltonizam; slušni; motorički; kognitivni ili vestibularni).

Proces starenja nema početnu točku jer ljudi biološki stare od onog trenutka kada izrastu u odrasle osobe. No, pod pojmom ljudi *starije životne dobi* obično se podrazumijevaju oni sa 65+ godina starosti. Njihove korisničke potrebe daleko su drugačije i složenije nego kod mlađih ljudi. Zdravstveni, socijalni, okolišni i drugi čimbenici utječu na način i dob kada osoba počinje gubiti neke od gore navedenih sposobnosti vezanih uz percepciju (Schiesel 2023).

Uključivi dizajn način je kako osobama starije životne dobi osigurati prihvaćenost i razumijevanje u digitalnom svijetu. U svakodnevnom životu te su osobe često isključene s obzirom na to da u nekom trenutku starenja gube neku od gore navedenih sposobnosti. Društvena odgovornost oblikovanja digitalnih proizvoda temelj je metodologije uključivog dizajna, a odgovornost je na svim dionicima u nastanku digitalnog proizvoda. Njime se korisnik osjeća prihvaćeno, cijenjeno i dobrodošlo. Uključivi dizajn time čini korisnost i pristupačnost digitalnih usluga i proizvoda boljima i za sve ostale kategorije korisnika (Joyce 2022; Querini 2023).

1.3. Principi uključivog dizajna

Osim principa uključivog dizajna u mrežnom okruženju (jasnoće/preglednosti, prilagodbe različitim korisnicima i pomoćnih tehnologija) potrebno je pri oblikovanju sučelja i korisničkog iskustva usvojiti neka opća pravila oblikovanja, kao što su:

- koristiti uključivi jezik (onaj koji ne potiče na predrasude, stereotipe ili diskriminaciju)
- koristiti hijerarhiju isticanja pri komponiranju grafičkih elemenata (teksta i slika) na sučelju
- koristiti lako čitljivu tipografiju, paziti na prorede između redaka i bjeline
- koristiti paletu boja na sučelju prilagodljivu za sve potencijalne korisnike, pri čemu je važno da boja nikad nije jedini element kojim se poruka prenosi
- primijeniti osnovna estetska načela oblikovanja proizvoda, poput kontrasta, simetrije, proporcije i sličnog
- ne koristiti isključive ilustracije i fotografije, odnosno one koje tematski preferiraju određenu skupinu korisnika
- ako se koristi videosadržaj, treba koristiti prijepise (engl. *captions*) kao element videozapisa koji omogućuje lakše praćenje sadržaja.

Da bi se na pravilan način osmislio i primijenio uključivi dizajn korisničkog sučelja potrebno je razumjeti razloge isključenosti pojedinih skupina korisnika. *Microsoft* navodi tri osnovna principa uključivog dizajna:

1. Prepoznavanje isključenosti – ograničenja pojedinca ili skupine ljudi uzrokovane različitim oblicima invaliditeta ograničavaju njegovu interakciju u društvu. Različiti oblici isključenosti pojavljuju se u trenucima interakcije između osobe s invaliditetom i njegove okoline. Osvijestiti vrstu neprilagođenosti temeljna je zadaća dizajnera korisničkog sučelja. Tek nakon shvaćanja problema, moguće je pronaći prikladno rješenje koje u konačnici utječe pozitivno i na ostale korisnike.
2. Učenje iz raznolikosti – korisnici se prilagođavaju različitim situacijama, a dizajner treba moći otkloniti prepreke koje su dovele do prilagodbe jer je ona uzrokovana, zapravo, negativnim korisničkim iskustvom. Npr. u slučaju kada osoba s invaliditetom ne može ostvariti neki oblik interakcije koji želi putem sučelja, to ju frustrira, ali u konačnici i natjera da se nekako prilagodi određenim okolnostima. Upravo u razumijevanju dizajnera za te okolnosti, razloge i načine prilagodbe korisnika leži empatija prema njima i mogućnost učenja.
3. Rješenje za jednog korisnika proširiti na druge korisnike – uključivi dizajn povezuje različite korisnike u sličnim okolnostima. Stoga je oblikovanje jednostavnog i pristupačnog sučelja koje će koristiti osoba s invaliditetom često koristan i funkcionalan dizajn kojim su zadovoljni i svi ostali korisnici (Joyce 2022).

2. Pregled dosadašnjih znanstvenih spoznaja

Korisničke potrebe i zahtjevi mlađih i starijih osoba u virtualnom okruženju uvelike se razlikuju. To određuje i način kako je ostvarena interakcija na korisničkom sučelju. Pri izradi digitalnih proizvoda i pružanja usluga, dizajneri i drugi dionici u procesu trebaju imati u vidu specifične potrebe specifičnih korisnika (Cree 2023).

Neminovno starenje odvija se brže u nekim dijelovima svijeta, a u nekima sporije. Prema nekim procjenama, do 2050. godine više od 2 milijarde ljudi na svijetu bit će starije od 65 godina (Habibi 2021). Pospješeno pandemijom virusa COVID-19 i sve većim brojem usluga i

proizvoda u digitalnom okruženju, usvajanje je i korištenje novih tehnologija u porastu (Johnson i Finn 2017). Osobe starije životne dobi postaju vještije u usvajanju novih digitalnih vještina: videopoziva, čitanja vijesti na portalima, pregledavanja sadržaja i objavljivanja na društvenim mrežama i sl. Stoga važnost uključivog dizajna svakim danom postaje sve veća (Kane 2019; Klosinski 2022). Najčešći su problemi s kojima se susreću osobe starije životne dobi vidne, slušne, motoričke ili kognitivne prirode, a oni se odražavaju na sposobnost interakcije u virtualnom okruženju (Norman 2021).

Digitalna pristupačnost i interakcija u virtualnom okruženju kod osoba starije životne dobi proučavana je i u Hrvatskoj (Car 2019; Horvat Klemen 2022). Inkluzivnost i pomoć u svladavanju novih tehnologija pomaže osobama starije životne dobi u svladavanju anksioznosti, a istodobno se i šira društvena zajednica uči toleranciji i smanjenju predrasuda prema njima (Zovko i Damjanić 2018). Rezultati istraživanja provedenog među starijim korisnicima u RH ukazuju na to da oni koriste nove tehnologije kao izvor komunikacije, pronalazak informacija i zabave. Također, rezultati istraživanja ukazuju na potrebu povećanja osjetljivosti na specifične potrebe starijih korisnika, kao i prednosti uključivog dizajna (Gradiški, Cviljušac i Skala 2022). Korištenje informacijsko-komunikacijskih tehnologija među osobama starije životne dobi i utjecaj na njih predmet je interesa i autora Jakopec, Selthofer i Hocenski (2022).

3. Istraživanje

3.1. Cilj i istraživačka pitanja

Cilj istraživanja bio je analizirati načine na koje osobe starije životne dobi koriste digitalne usluge i proizvode putem mrežnih stranica i mrežnih aplikacija. Svrha istraživanja bila je istražiti korisnička iskustva starijih osoba kao temelj za razumijevanje njihovih potreba u digitalnom okruženju.

Istraživanje je pokušalo odgovoriti na sljedeća istraživačka pitanja:

- IP1: Na kojem elektroničkom uređaju osobe starije životne dobi najčešće posjećuju mrežne stranice i mrežne aplikacije?
- IP2: S kojim se izazovima suočavaju osobe starije životne dobi u digitalnom okruženju?
- IP3: Koriste li osobe starije životne dobi neka od pomagala uključivog dizajna pri interakciji u mrežnom okruženju?
- IP4: Na kojim se mrežnim stranicama i aplikacijama osobe starije životne dobi lako snalaze?

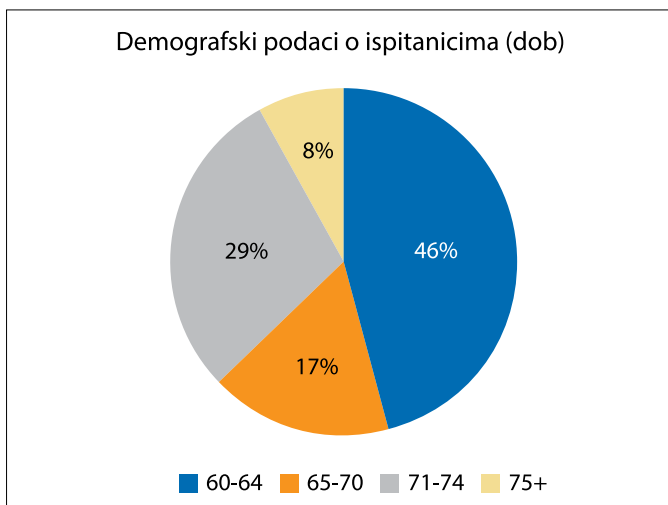
3.2. Metodologija

Istraživanje je provedeno u vremenu od 1. do 13. kolovoza 2023. godine. Koristila se kvantitativna istraživačka metoda. Anketa se sastojala od dva dijela, demografskih podataka i pitanja vezanih uz uključivi dizajn sučelja. Anketni upitnik *Google obrazac* sastavljen je od 18 pitanja (pitanja višestrukog odabira, pitanja sa skalom likertova tipa te otvorenih pitanja) i

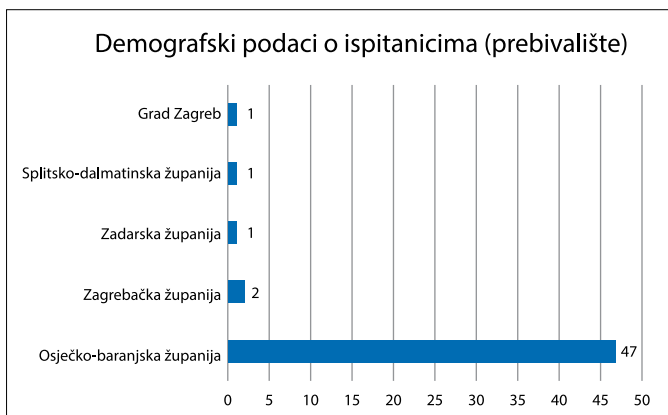
podijeljen ispitanicima putem društvene mreže Facebook. U anketi je sudjelovalo 52 ispitanika starijih od 60 godina. Odabrana skupina ispitanika predstavlja skupinu korisnika koja se suočava s različitim promjenama u svojim fizičkim i kognitivnim sposobnostima, poput smanjenja motoričkih sposobnosti, pogoršanja vida ili sluha i sl. Ispitanici su osobe starije životne dobi, a time i najveća potencijalna skupina korisnika uključivog dizajna.

3.3. Rezultati istraživanja

Rezultati su istraživanja, s obzirom na demografske podatke, ukazali na to da je 30 (57,7 %) ispitanika ženskog spola, a 22 (42,3 %) muškog spola. Starost je ispitanika kod 24 (46 %) ispitanika od 60 do 64 godine, kod 9 (17 %) ispitanika od 65 do 70 godina, kod 15 (29 %) ispitanika od 71 do 74 godine, a kod 4 (8 %) ispitanika više od 75 godina (Slika 1). Većina je ispitanika (njih 90,4 %) iz Osječko-baranjske županije, dva su ispitanika iz Zagrebačke županije, a po jedan je iz Zadarske, Splitsko-dalmatinske i Grada Zagreba (Slika 2).

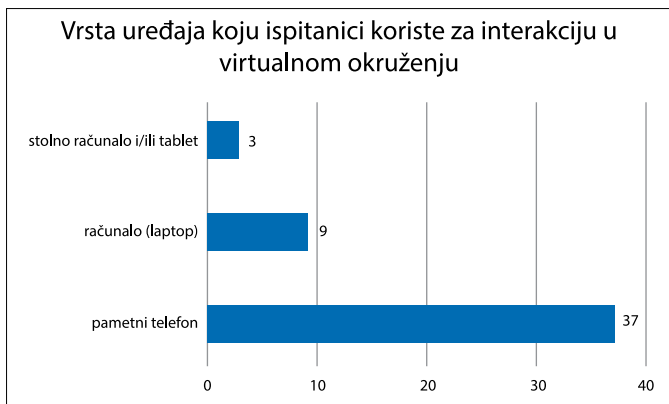
Slika 1. Rezultati istraživanja s obzirom na dob ispitanika

Slika 2. Rezultati istraživanja s obzirom na prebivalište ispitanika

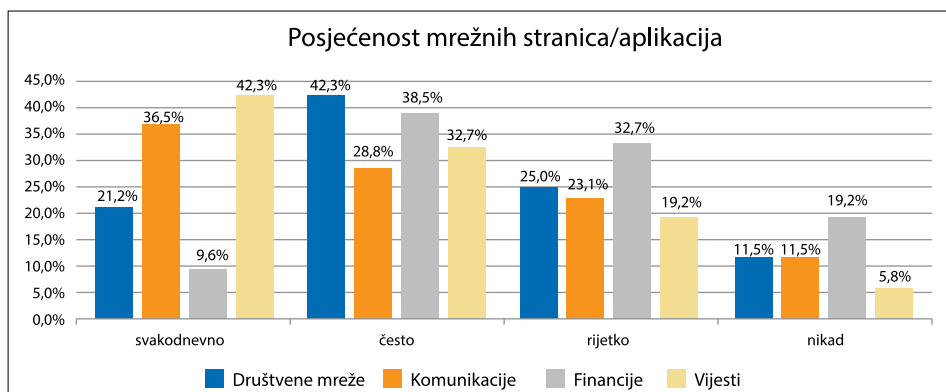
Rezultati istraživanja ukazuju na to da po stupnju obrazovanja 2 (4,1 %) ispitanika ima završenu osnovnu školu, 31 (59,6 %) ispitanik ima završenu srednju školu, 7 (13,5 %) ispitanika ima završenu višu stručnu spremu (VŠS), što bi bio otprilike ekvivalent današnjem preddiplomskom studiju, a 12 (23,1 %) ispitanika ima završen diplomski studij, što je ekvivalent nekadašnjoj visokoj stručnoj spremi (VSS).

U drugom dijelu ankete, vezanom za pitanja o uključivom dizajnu korisničkog sučelja rezultati istraživanja ukazuju na to da 37 (71,2 %) ispitanika koristi pametni telefon, 9 (17,3 %) ih koristi prijenosno računalo (laptop), a 3 (5,8 %) koristi stolno računalo i tablet pri interakciji u mrežnom okruženju (Slika 3).

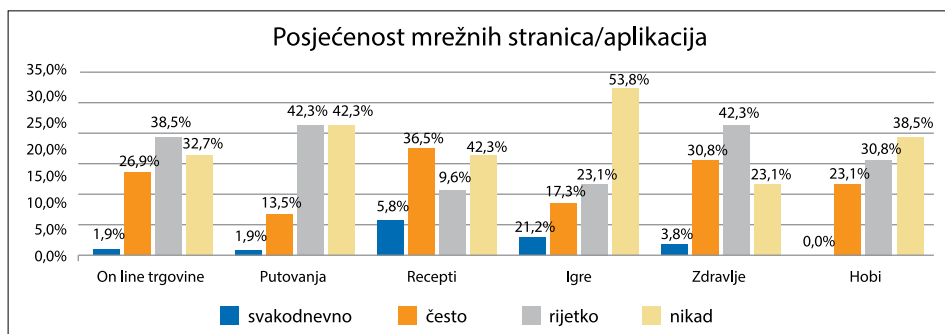
Slika 3. Rezultati istraživanja s obzirom na vrstu uređaja koju ispitanici najčešće koriste

Ispitanicima je nadalje ponuđeno deset različitih vrsta mrežnih stranica, te se zahtijevalo od njih da označe one na kojima provode najviše vremena. Rezultati ukazuju na to da ispitanici dosta vremena provode na društvenim mrežama (42,3 % ispitanika ih koristi često, 25 % koristi rijetko, 21,2 % koristi svakodnevno te 11,5 % ne koristi nikad). Vrstu mrežnih stranica iz upitnika označenih kao *Komunikacije* 36,5 % ispitanika koristi svakodnevno, 28,8 % koristi često, 23,1 % koristi rijetko, a njih 11,5 % ne koristi nikad. Vrstu mrežnih stranica iz upitnika označenih kao *Financije* 38,5 % ispitanika koristi često, 32,7 % rijetko, 19,2 % ne koristi nikad, a njih 9,6 % koristi svakodnevno. Vrstu mrežnih stranica iz upitnika označenih kao *Vijesti* 42,3 % ispitanika koristi svakodnevno, 32,7 % često, 19,2 % rijetko, a njih 5,8 % ne koristi nikad (Slika 4).

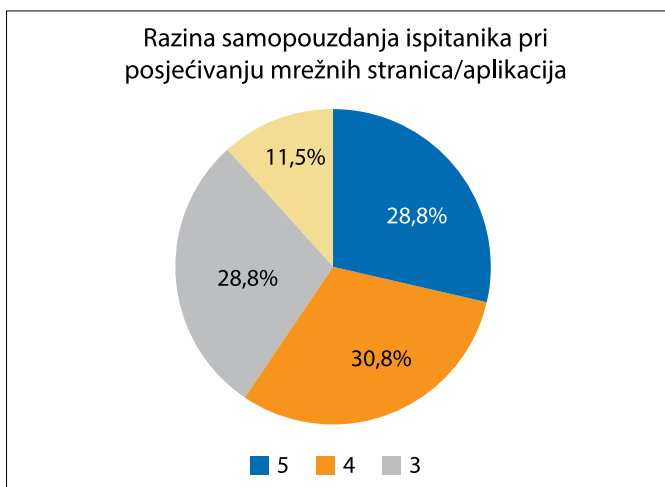
Slika 4. Rezultati istraživanja s obzirom na posjećenost mrežnih stranica ili aplikacija ispitanika: Društvene mreže, Komunikacije, Financije i Vijesti

Vrstu mrežnih stranica iz upitnika označenih kao *Online trgovine* 38,5 % ispitanika koristi rijetko, 32,7 % nikad ne koristi, 26,9 % koristi često, a njih 1,9 % koristi svakodnevno. Vrstu mrežnih stranica iz upitnika označenih kao *Putovanja* 42,3 % ispitanika koristi rijetko ili nikad, 13,5 % koristi često, a 1,9 % koristi svakodnevno. Vrstu mrežnih stranica iz upitnika označenih kao *Recepti* 34,6 % ispitanika koristi često, 32,7 % ispitanika nikad, 21,2 % ispitanika koristi rijetko, a njih 11,5 % svakodnevno. Vrstu mrežnih stranica iz upitnika označenih kao *Igre* 53,8 % ispitanika ne koristi nikad, 23,1 % ih koristi rijetko, 17,3 % ih koristi ponekad, a 5,8 % ih koristi svakodnevno. Vrstu mrežnih stranica iz upitnika označenih kao *Zdravlje* koristi 42,3 % ispitanika rijetko, njih 30,8 % često, 23,1 % ih ne koristi nikad, a njih 3,8 % ih koristi svakodnevno. Vrstu mrežnih stranica iz upitnika označenih kao *Hobi* 38,5 % nikad ne koristi, 30,8 % ih rijetko koristi, 23,1 % ispitanika koristi ih često, a njih 7,7 % svakodnevno (Slika 5).

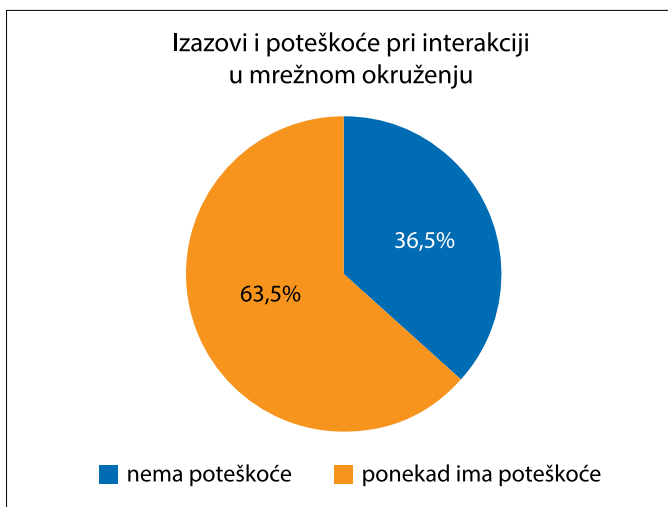
Slika 5. Rezultati istraživanja s obzirom na posjećenost mrežnih stranica ili aplikacija ispitanika: *Online Trgovina, Putovanja, Recepti, Igre, Zdravlje i Hobi*

Nadalje, ispitanici su na ljestvici od 1 do 5 trebali označiti razinu samopouzdanja koje imaju pri interakciji u mrežnom okruženju. Njihovi su odgovori sljedeći: 16 ispitanika (30,8 %) označilo je 4, po 15 (28,8 %) ispitanika označilo je ocjenu 5 i 3, 6 (11,5 %) ispitanika označilo je 2, a ni jedan ispitanik iz uzorka istraživanja nije odabrao ocjenu 1 (Slika 6). Prosječna je ocjena rezultata istraživanja što se samopouzdanja ispitanika tiče 3,19.

Slika 6. Rezultati istraživanja s obzirom na samopouzdanje ispitanika pri posjećivanju mrežnih stranica/aplikacija

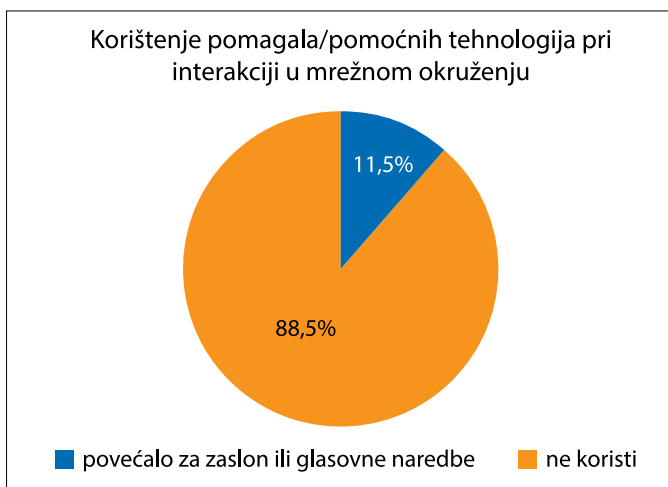
Izazovi i poteškoće pri interakciji u mrežnom okruženju ponekad su prisutne kod ispitanika, kako je navelo u svojim odgovorima njih 19 (36,5%). Bez poteškoća pri interakciji je 33 (63,5%) ispitanika (Slika 7). Najčešće probleme ispitanici su imali pri interakciji na društvenim mrežama.

Slika 7. Rezultati istraživanja s obzirom na izazove/poteškoće pri korištenju mrežnih stranica/aplikacija

Prema rezultatima istraživanja većina je ispitanika, u dijelu upitnika u kojem su označavali elemente uključivog dizajna mrežnih stranica/aplikacija, označilo da poveznice, gumbi i interaktivne komponente nisu dovoljno istaknute. Većini ispitanika tipografija i njezine karakteristike, te mogućnost prilagodbe uvelike određuje razinu razumljivosti i lakoće korištenja na sučelju. Što se tiče boje, većini ispitanika smeta slab kontrast na mrežnoj stranici. Interaktivni sadržaji na mrežnim stranicama/aplikacijama uglavnom im ne smetaju, kako navode.

Od pomagala i pomoćnih tehnologija pri interakciji u mrežnom okruženju 6 (11,5%) ispitanika koristi povećalo za zaslon ili glasovne naredbe, a 46 (88,5%) ih ne koristi (Slika 8). Na

Slika 8. Rezultati istraživanja s obzirom na uporabu pomoćnih tehnologija pri korištenju mrežnih stranica/aplikacija

pitanje oko pametnih telefona i prepreka na koje nailaze pri posjećivanju mrežnih stranica/aplikacija njih 92,3 % navodi kako ih imaju, ali ne specificiraju koje bi to prepreke bile. Ispitanici, njih 28 (53,8 %), traže pomoć pri interakciji u mrežnom okruženju od, primjerice, svojih ukućana ili prijatelja, dok njih 24 (46,2 %) ne žele pomoć. Pomoć je ispitanicima najviše potrebna pri registraciji i objavljanju slikovnih sadržaja na društvenim mrežama (Facebook), pri prvom posjetu mrežnoj stranici, slanju poruka, nemogućnosti navigacije na stranici, instaliranju novih aplikacija, upotrebi stranih jezika, uključivanju GPS-a ili internetskom bankarstvu. Većina se ispitanika, njih 39 (75 %) susrela u virtualnom okruženju i s vrlo jednostavnim mrežnim stranicama/aplikacijama, prilagođenim osobama starije životne dobi, dok je 13 (25 %) ispitanika odgovorilo da se nije susrelo s njima. Primjeri stranica koje ispitanici navode kao jednostavne za korištenje jesu: mirovina.hr, buz.hr, stranka-umirovljenika.hr, aplikacija eZaba, aplikacija osječčkog Vodovoda za praćenje potrošnje vode i plaćanje računa, portali za vijesti i drugo.

4. Rasprava

Rezultati provedenog istraživanja daju uvid u neke od problema s kojima se susreću osobe starije životne dobi. Ograničeni uzorak nije reprezentativan što se populacije Republike Hrvatske tiče, ali može poslužiti kao podloga za daljnja istraživanja, prijeko potrebna u području, kao i za podizanje svijesti svih dionika društva o važnosti prilagodbe digitalnih usluga i proizvoda osobama starije životne dobi, kao i svim ostalim specifičnim grupama korisnika. Istraživanja korisnika mrežnih stranica i aplikacija među starijim osobama nužna su, s obzirom na općeniti trend porasta starijeg stanovništva u svijetu, a time i korisnika digitalnih proizvoda.

Prema rezultatima istraživanja velik broj ispitanika koristi mrežne stranice/aplikacije na različitim uređajima, osobito na pametnim telefonima, najviše za posjet društvenim mrežama, u svrhu komunikacije ili praćenja vijesti, a najmanje za igre, putovanja ili hobije. Velika većina ispitanika ne koristi pomoćne tehnologije pri interakciji u mrežnom okruženju i osjećaju se dosta samouvjereni. Najviše ispitanika iz uzorka istraživanja izdvojilo je portale za vijesti kao najjednostavnija sučelja za korištenje. Nadalje, ispitanici smatraju da nedovoljno isticanje pojedinih elemenata na zaslonu doprinosi manjoj učinkovitosti interakcije. Većini ispitanika ne smetaju žarke boje, ali istodobno naglašavaju važnost dobrog kontrasta na mrežnoj stranici/aplikaciji.

Većina ispitanika smatra da poveznice na mrežnoj stranici neće primijetiti ako nisu istaknute. Nadalje, većina ispitanika smatra kako su tipografske komponente grafičkog oblikovanja mrežne stranice izuzetno značajne za razumijevanje sadržaja, posebice veličina teksta, bjeline, razmaci, proredi i slično. Također smatraju kako je mogućnost manipulacije tipografskim elementima jako važna (promjena vrste tipografije ili njezine veličine). Ispitanici nemaju problem s praćenjem videozapisa bez prijepisa ni s mrežnim stranicama koje imaju animacije.

5. Zaključak

Interakcija između korisnika u mrežnom okruženju putem elemenata sučelja na različitim uređajima ovisi o prilagođenosti digitalne usluge ili proizvoda krajnjem korisniku. Uključivi dizajn otvara način promišljanja o pozitivnom, funkcionalnom i prilagođenom obliku komunikacije koja zadovoljava korisničke potrebe. Svi dionici procesa nastanka digitalnih usluga ili proizvoda nose veliku odgovornost pri izradi sučelja za različite skupine korisnika, napose osobe starije životne dobi. S obzirom na to da osobe 60+ životne dobi pripadaju skupini ljudi koji se mogu osjećati najviše marginalizirani u mrežnom okruženju, usvajanjem principa uključivog dizajna dizajneri mrežnih stranica/aplikacija mogu prilagoditi elemente sučelja za njih.

Takav pristup omogućuje bolje iskustvo korištenja usluga i proizvoda u virtualnom okruženju općenito, potiče dizajnere na razmišljanje, a doprinosi i tržišno uspješnijim digitalnim uslugama i proizvodima.

Rezultati provedenog istraživanja ukazuju na potrebu budućih, sličnih istraživanja. Kako se digitalne usluge i proizvodi mijenjaju i povećava im se obim, tako i osobe starije životne dobi moraju moći pratiti načine njihova korištenja. Njihov osjećaj uključenosti i pripadnosti društvu upravo počiva na smjernicama uključivog dizajna, koji je put ka premošćivanju razlika. Jednostavnost i funkcionalnost, kao pretpostavka svakog oblika učinkovitog dizajna, temeljni su principi građenja mrežnih stranica i aplikacija za osobe starije životne dobi.

Literatura

- Cree, Thomas. 2023. "The Impact of User Demographics on UX UI Design." *Medium*. Pristupljeno 15. 4. 2024. <https://bootcamp.uxdesign.cc/the-impact-of-user-demographics-on-ux-ui-design-319fae6cca5e>.
- Garrett, Jesse James. 2011. *The Elements of User Experience: User-Centered Design for the Web and Beyond*. Berkeley: New Riders.
- Gradiški, Matija, Vladimir Cviljušac i Tibor Skala. 2022. "Prilagodba korisničkih sučelja primjenom principa inkluzivnog dizajna radi bolje pristupačnosti osobama starije životne dobi." U *Zbornik radova Printing & Design*, urednica Jana Žiljak Gršić. 86–94. Zagreb: Fotosoft d.o.o.
- Habibi, Maryam. 2021. "Designing Digital Applications for Elderly People." *Medium*. Pristupljeno 15. 4. 2024. <https://uxplanet.org/designing-digital-applications-for-elderly-peoples-208854ec286>.
- Hannah, Jaye. 2023. "What Is User Interface (UI) Design? A Comprehensive Guide." *Career Foundry*. Pristupljeno 22. 4. 2024. <https://careerfoundry.com/en/blog/ui-design/what-is-ui-design-guide/>.
- Horvat Klemen, Tamara. 2022. "Digitalna pristupačnost: doprinos inkluzivnom društvu." *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 65, no. 2: 247–246. <https://doi.org/10.30754/vbh.65.2.969>.
- Jakopec, Tomislav, Josipa Selthofer i Ines Hocenski. 2022. "Korištenje informacijsko komunikacijskih tehnologija među članovima 'Matice umirovljenika grada Osijeka'". *Vjesnik Bibliotekara Hrvatske* 65, no. 1: 129–151. <https://doi.org/10.30754/vbh.65.1.920>.
- Jean-Baptiste, Annie. 2020. *Building for Everyone: Expand Your Market with Design Practices from Google's Product Inclusion Team*. Wiley Publishing. <https://www.wiley.com/en-us/Building+For+Everyone%3A+Expand+Your+Market+With+Design+Practices+From+Google's+Product+Inclusion+Team-p-9781119646235>
- Johnson, Jeff i Kate Finn. 2017. *Designing User Interfaces for an Aging Population*. Burlington, Massachusetts: Morgan Kaufmann.
- Joyce, Alita. 2022. "Inclusive Design." *Nielsen Norman Group*. Pristupljeno 26. 4. 2024. <https://www.nngroup.com/articles/inclusive-design/>.
- Kane, Lexie. 2019. "Usability for Seniors: Challenges and Changes." *Nielsen Norman Group*. Pristupljeno 27. 4. 2024. <https://www.nngroup.com/articles/usability-for-senior-citizens>.

- Klosinski, Mateusz. 2023. "Cool and Accessible: Successful Design for Senior Users." *Netguru*. Pristupljeno 28. 4. 2024. <https://www.netguru.com/blog/accessible-design-senior-users>.
- Lamprecht, Emil. 2023. "The Difference Between UX and UI Design: A Beginner's Guide." *Career Foundry*. Pristupljeno 18. 4. 2024. <https://careerfoundry.com/en/blog/ux-design/the-difference-between-ux-and-ui-design-a-laymans-guide/#what-is-user-interface-ui-design>.
- Norman, Don. 2021. Design for the Elderly. URL: <https://www.nngroup.com/videos/design-elderly/>.
- Podia. n.d. "What is digital product." Pristupljeno 6. 5. 2024. <https://www.podia.com/wiki/all-terms/digital-product>.
- Querini, Vale. 2023. "What Is Inclusive Design? A Beginner's Guide." *Career Foundry*. Pristupljeno 23. 4. 2024. <https://careerfoundry.com/en/blog/ux-design/beginners-guide-inclusive-design/>.
- Scholarly Community Encyclopedia*. n.d. "Wearable User Interface." Pristupljeno 6. 5. 2024. <https://encyclopedia.pub/entry/292>.
- Schiesel, Brittany. 2023. "Designing Gender-Inclusive Customer Experiences: Tips and Resources." *Blink*. Pristupljeno 19. 4. 2024. <https://blinkux.com/ideas/designing-gender-inclusive-customer-experiences>.
- Uxcel. 2023. "Designing for Motor Disabilities." Pristupljeno 16. 4. 2024. <https://app.uxcel.com/courses/design-accessibility/designing-for-motor-disabilities-143>.
- WebAIM. 2021. "Visual Disabilities – Low vision." Pristupljeno 26. 4. 2024. <https://webaim.org/articles/visual/lowvision>.
- WebAIM. 2020. "Auditory Disabilities – Types of Auditory Disabilities." Pristupljeno 27. 4. 2024. <https://webaim.org/articles/auditory/auditorydisabilities>.
- Zovko, Anita i Ivana Damjanić. 2018. "Stereotipi prema osobama treće životne dobi: iskustva starijih." U *Sodobne paradigme raziskovanja izobraževanja in učenja odraslih*. uredile Nives Ličen i Maja Mezgec. 365–377. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Abstract

Inclusive user experience design for the elderly

Purpose. The paper analyzes the inclusive UI/UX design in the virtual environment for elderly people, those above 65 years old.

Approach/methodology/design. The research was conducted from August 1 to 13, 2023, using an online questionnaire shared with a group of elderly people on social media.

Findings. The research has shown that elderly people use mobile devices extensively to browse content on social media, read and follow news portals, and communicate. The respondents have exhibited a good level of self-confidence when interacting with user interfaces. However, they cited several issues with digital services and products, such as insufficiently highlighted elements on the user interface, inability to adjust typography elements, poor colour contrast, etc. The aids and assistive technologies the respondents use when interacting in a virtual environment are voice commands and a screen magnifier. The respondents indicated needing help when using social media (Facebook), visiting a website for the first time, sending a message, navigating websites, installing new applications, turning on GPS, or Internet banking.

Research limitations/implications. The respondents, participants in the research, are mostly from Osijek-Baranja County, so they are not a representative sample of the elderly people in the Republic of Croatia.

Practical implications. Theoretical knowledge and the results of the conducted research contribute to a better understanding of the components of inclusive design of user interfaces, especially for specific groups of users.

Social implications. This paper contributes to increasing awareness of the importance of adapting digital products and services to users, especially the elderly.

Originality/value. The study presents the results of one of the rare pieces of research on inclusive design among elderly people. The paper raises awareness of the much-needed inclusion of elderly people in the virtual environment.

KEYWORDS: inclusive design, elderly, user interface, user experience

Prilog 1.

Anketni upitnik

1. Spol
 - Muško
 - Žensko
 - Ne želim se izjasniti

2. Dob
 - 60–64
 - 65–70
 - 71–74
 - 75+

3. Prebivalište
 - Zagrebačka županija
 - Krapinsko-zagorska županija
 - Sisačko-moslavačka županija
 - Karlovačka županija
 - Varaždinska županija
 - Koprivničko-križevačka županija
 - Bjelovarsko-bilogorska županija
 - Primorsko-goranska županija
 - Ličko-senjska županija
 - Virovitičko-podravska županija
 - Požeško-slavonska županija
 - Brodsko-posavska županija
 - Zadarska županija
 - Osječko-baranjska županija
 - Šibensko-kninska županija
 - Vukovarsko-srijemska županija
 - Splitsko-dalmatinska županija
 - Istarska županija
 - Dubrovačko-neretvanska županija
 - Međimurska županija
 - Grad Zagreb županija

4. Stupanj obrazovanja
- Završena osnovna škola
 - Završena srednja škola
 - Završen preddiplomski studij/VŠS
 - Završen diplomski studij/VSS
 - Završen poslijediplomski studij (specijalistički, mr. sc., dr. sc.)

U sljedećim pitanjima navode se pojmovi **mrežna stranica** i **mrežna aplikacija**.
 Primjer mrežne stranice je mirovina.hr ili sib.hr, a primjer mrežne aplikacije je Facebook.

5. Na kojem uređaju najčešće posjećujete mrežne stranice/aplikacije?
- Pametni telefon
 - Tablet
 - Prijenosno računalo (laptop)
 - Stolno računalo

6. Koliko često posjećujete određene mrežne stranice/aplikacije?

	Nikad	Rijetko	Često	Svakodnevno
Društvene mreže				
Komunikacije				
Financije				
Vijesti				
Shopping				
Putovanja				
Recepti				
Igre				
Zdravlje				
Hobi (npr. vrtlarstvo)				
Ostalo				

7. Na ljestvici od 1 do 5, koliko se samopouzdanost osjećate kada posjećujete mrežne stranice/aplikacije? (1 = nimalo siguran/a, 5 = vrlo siguran/a)

1 ● 2 ○ 3 ○ 4 ○ 5 ○

8. Jeste li ikada naišli na izazove ili poteškoće pri uporabi mrežnih stranica/aplikacija?
- Da
 - Ne

9. Ako je Vaš odgovor „Da“, molim Vas navedite primjer mrežne stranice/aplikacije koja Vam je bila teška za korištenje i zašto.
10. Označite stupanj slaganja s tvrdnjama o uključivom dizajnu mrežnih stranica/aplikacija. (1 – u potpunosti se ne slažem, 5 – u potpunosti se slažem)

<p>Jezič koji susrećem na mrežnim stranicama ili aplikacijama pun je žargona i humora koji ne razumijem.</p>
<p>Kompleksna, „natrpana“ navigacija čini me frustriranim/om.</p>
<p>Ako poveznice (linkovi) nisu dovoljno istaknuti (npr. druga boja, deblja slova), neću odmah primijetiti da se radi o poveznici.</p>
<p>Ako gumbi i interaktivni elementi nisu dovoljno istaknuti (npr. druga boja, deblja slova, animacija) neću odmah primijetiti.</p>
<p>Veličina teksta mi je bitna te smatram da svaka mrežna stranica ili aplikacija treba imati mogućnost povećanja i smanjivanja teksta.</p>
<p>Razmak između slova i riječi mi je važan jer mi je teško čitati „zbijena“ slova.</p>
<p>Svaka mrežna stranica ili aplikacija treba imati mogućnost čitača zaslona.</p>
<p>Smetaju mi jarke boje na mrežnim stranicama ili aplikacijama.</p>
<p>Smeta mi nedovoljan kontrast kod čitanja teksta.</p>
<p>Ne mogu pratiti videozapise bez prijepisa/transkripcije.</p>
<p>Ne osjećam se ugodno kada mrežna stranica ili aplikacija ima animacije.</p>

11. Koristite li pomoćne tehnologije (npr. povećalo zaslona, čitač zaslona, glasovne naredbe i sl.) za posjećivanje mrežnih stranica/aplikacija?
- Da
 - Ne
12. Ako je Vaš odgovor „Da“, možete li navesti koje?
13. Ako posjećujete mrežne stranice/aplikacije na pametnom telefonu, postoje li značajke koje smatrate posebno teškim ili zbunjujućim za korištenje?
- Da
 - Ne
14. Ako je Vaš odgovor „Da“, molim Vas navedite primjere značajke ili mobilne aplikacije.
15. Jeste li ikada morali tražiti pomoć od drugih (npr. članova obitelji, prijatelja i sl.) pri uporabi mrežnih stranica/aplikacija?
- Da
 - Ne

16. Ako je Vaš odgovor „Da“, molim Vas opišite situacije kada je bila potrebna pomoć.
17. Jeste li se ikada susreli s mrežnim stranicama/aplikacijama za koje ste smatrali da su posebno jednostavne za starije osobe?
- Da
 - Ne
18. Ako je Vaš odgovor „Da“, molim Vas navedite primjere i objasnite po čemu su se istaknuli.

Ženski list: urednički pristup Marije Jurić Zagorke¹

Marta Ćaćić

martacacic@hotmail.com

Ivana Hebrang Grgić

Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

ihgrgic@ffzg.hr

Libellarium 15 (1) 2024: 21–46

Prethodno priopćenje / Preliminary Report

UDK: 655.413:050-055.2:070.4

Primljeno / Received: 26. siječnja 2024.

Prihvaćeno / Accepted: 31. svibnja 2024.

doi: <https://doi.org/10.15291/libellarium.4392>

Sažetak

Cilj. Cilj je rada istražiti i analizirati nakladničku politiku časopisa za žene „Ženski list“ u razdoblju od 1925. do 1938. godine, kada je glavna urednica bila Marija Jurić Zagorka. Priказat će se nakladnički koncept, a djelomično i sadržaj lista koji je imao značajan utjecaj na čitateljice u Kraljevini Jugoslaviji i na iseljenice u inozemstvu.

Pristup/metodologija. Analiza časopisa provedena je na temelju vizualno najupečatljivijih i/ili važnijih brojeva iz svake godine izlaženja, ukupno 14 brojeva. Analiza obuhvaća sadržajnu analizu te analizu opsega publikacije, količine ilustracija i oglasa, načina navođenja podataka o odgovornosti te grafičke i tematske promjene oblikovanja časopisa. Korišteni su digitalizirani primjerci s portala *Stare novine* te primjerci koji se čuvaju u *Centru za ženske studije*.

Rezultati. Rad donosi kratak povijesni pregled ženskih časopisa u svijetu, Europi te Kraljevini SHS/Jugoslaviji. Prikazana je djelatnost Marije Jurić Zagorke kao novinarkе i urednice, a predstavljeni su i rezultati analize odabranih brojeva *Ženskog lista*. Specifičnost navedene publikacije leži u tome što je ostvarila velike naklade, a svojim je tematskim i grafičkim oblikovanjem uspjela prodrijeti do čitateljica iz svih društvenih slojeva. Unatoč financijskim poteškoćama zbog neslanja pretplata i ekonomske krize, list je u 14 godina izlaženja pratio

¹ Ovaj rad nastao je na temelju diplomskog rada Marte Ćaćić *Ženski list (1925. – 1938.): izazovi i promjene nakladničke djelatnosti časopisa za žene*, obranjenog 19. rujna 2023. godine na Odsjeku za informacijske i komunikacijske znanosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pod mentorstvom izv. prof. dr. sc. Ivane Hebrang Grgić.

novitete uređivanja slikovnih i tekstovnih priloga. Uočen je značajan porast broja ilustracija kao i reklama zbog čega se može zaključiti da je časopis bio usko vezan uz svoju okolinu, posebice uz zagrebačke obrte i radnje. Također se uočava i porast navođenja podataka o autorima uz tekstove i fotografije ili navođenje odakle je izvor preuzet čime je uredništvo pokazalo napredno shvaćanje koncepta intelektualnog vlasništva.

Originalnost/vrijednost. Ovaj rad donosi pregled nakladničkih praksi pri uređivanju lista. Osim tehničkih karakteristika, rad pruža djelomičan uvid i u sadržaj lista te ga stavlja u kontekst nakladništva za žene od žena u periodu 1920-ih i 1930-ih godina.

KLJUČNE RIJEČI: Marija Jurić Zagorka, nakladništvo, urednička politika, *Ženski list*

1. Uvod

Početak 20. stoljeća obilježen je svjetskim ratom, ali i tehnološkim, ekonomskim i društvenim inovacijama i promjenama koje se pojavljuju sve brže i sve češće. Žene se uključuju u sve više sfera društva, što se posebice ubrzalo za vrijeme ratnog stradanja muškaraca na frontu. Tako su i žene u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, kasnije Kraljevini Jugoslaviji, u potrazi za svojim redefiniranim mjestom u društvu. Jedna je od prvakinja ženskog aktivizma Marija Jurić Zagorka. Ona je zaslužna za pokretanje i uređivanje časopisa namijenjenog ženama u Kraljevini pod naslovom *Ženski list*.² Izlazio je od 1925. do 1938. godine nakon čega mijenja naslov u *Novi ženski list* pa u *Hrvatski ženski list*, a uredništvo preuzima Sida Košutić (Gorenjak Ograjšek 2014).

Ženski list osmislila je i pokrenula Marija Jurić Zagorka što u to vrijeme nije bio jednostavan pothvat budući da su novinarstvo i nakladništvo bili područja kojima su se gotovo isključivo bavili muškarci. Teme obrađivane u listu bile su vezane uz modu i kućanstvo, ali je Zagorka uključivala i druge aktualne društvene teme.

Marija Jurić Zagorka (1873. – 1957.) uređivala je *Ženski list* 14 godina. Bila je prva hrvatska profesionalna novinarka, popularna književnica te politička aktivistica. U vrijeme kada se u Hrvatskoj čitalo uglavnom na stranim jezicima, svojim je romanima približila hrvatski jezik čitateljima koji su svakog dana hrlili kupiti novine s novim nastavkom dogodovština Zagorkinih likova (Zvonarek 2012). Nakon što objavljuje anonimne tekstove u *Hrvatskom braniku* i *Posavskoj Hrvatskoj*, 1896. godine objavljuje i prvi članak u *Obzoru* u kojem opisuje apsurd željezničkih postaja u Hrvatskoj gdje se službenici obraćaju običnom narodu na mađarskom te dolazi do kaosa jer ih nitko ne razumije. Postaje članica uredništva tog časopisa. U ožujku 1903. godine dio je redakcije *Obzora* pritvoren zbog tekstova i aktivnosti kojima su izražavali nezadovoljstvo mađarizacijom, a redakciju je uspješno i samostalno vodila Zagorka kao (neformalna) izvršna urednica (Jurić, Marija (Zagorka) 2024; Sklevicky 1996, 246). Privremeno je i ona bila zatvorena zbog svojih domoljubnih tekstova i organiziranja prosvjeda. Za *Obzor* je pisala političke izvještaje, a najvažniji su oni iz Budimpešte i Beča zbog kojih postaje poznata i cijenjena u inozemstvu. Osim toga pisala je putopise, feljtone i romane u nastavcima. Godine 1910. bila je suosnivačica Društva novinara Hrvatske. Zagorka prelazi u *Jutarnji list*

nakon što joj redakcija *Obzora* odbija izjednačiti plaću s onom njezinih muških kolega. Zagorka će kasnije uređivati časopise *Ženski list* i *Hrvatica*, a pisala je priloge i za brojne druge časopise (Zvonarek 2012). Autorica je romana (kriminalističkih, povijesnih, autobiografskih, često s romanesknim elementima) koje najčešće objavljuje u nastavcima u novinama i časopisima. Tako, primjerice, *Kneginja iz Petrinjske ulice* izlazi 1910. godine u *Hrvatskim novostima*, a kasnije ponovno u *Ženskom listu*, *Grička vještica* izlazi 1912. i 1913. u *Malim novinama*, *Kći Lotrščaka* 1919. godine u *Jutarnjem listu*, *Buntonvik na prijestolju* 1927. godine u *Jutarnjem listu*, *Vitez slavonske ravni* 1937. i 1938. godine u *Hrvatskom listu* itd. Osim pseudonimom Zagorka, potpisivala se i kao -a, Z., (z), Z-a, Iglica, Vlastelinka (Jurić, Marija (Zagorka) 2024). Preminula je u Zagrebu u studenom 1957. godine.

Tijekom 14 godina, od 1925. do 1938. kada je formalna urednica bila Zagorka, objavljeno je 169 brojeva *Ženskoga lista*. Ovaj rad prikazuje rezultate preliminarnog istraživanja u koje je uključen tek po jedan broj iz svakog godišta zbog toga što je namjera bila prikazati detaljnije svaki pojedini broj, a ne zadržati se samo na kvantitativnim pokazateljima poput broja ilustracija, stranica i sl. Ipak, zbog ograničenja prostora nije bilo moguće detaljnije ulaziti u analizu sadržaja tekstova. Odabir brojeva za analizu temeljio se na pregledu svih brojeva te odabiru onih vizualno najupečatljivijih koji su imali veći broj ilustracija i/ili rubrika, u kojima je uočena promjena u načinu grafičke pripreme, onih koji su bili posvećeni nekom posebnom događaju i sl. Cilj je istraživanja prikazati uređivačku politiku časopisa na temelju opreme, navođenja bibliografskih podataka te sadržaja časopisa na temelju sljedećih kategorija: broj stranica, navođenje podataka o odgovornosti, podaci u impresumu i kolofonu, broj ilustracija, broj reklama, grafičko uređenje stranica i sadržaj na temelju rubrika. S obzirom na mali uzorak, ovo je preliminarno istraživanje koje može poslužiti za kasniju temeljitu analizu raznih aspekata uređivanja časopisa.

2. Pojava prvih časopisa za žene

Časopis za žene je serijska publikacija koja prati područje ženskog života unutar obitelji, služi kao zabavno i edukativno štivo, zastupa ženske interese ili je sredstvo borbe za prava žena (Čizmić-Horvat 2005). Zbog financija često surađuju s oglašivačima iz raznih industrija te se na njihovim stranicama mogu pronaći reklame za odjeću, kozmetiku i sl. (Zubac 2016, 73).

Časopisi za žene mogu se podijeliti u dvije veće skupine. Prva su klasični časopisi koji usmjeravaju žene i savjetuju ih kako biti dobre majke i supruge. Najčešće su rubrike one o modi, domaćinstvu i bontonu, a takvi časopisi namijenjeni su ženama pripadnicama viših društvenih slojeva. Druga skupina jesu feministička glasila u kojima se raspravlja o pravima žena na obrazovanje, zapošljavanje i političko pravo glasa, a počinju se intenzivnije objavljivati sredinom 19. stoljeća (Todorović-Uzelac 1987, 19). U 20. stoljeću izuzetno važno postaje grafičko oblikovanje kojim se formira vizualni identitet prepoznatljiv široj publici (Hebrang Grgić 2018, 154).

2.1. Prvi časopisi za žene u svijetu

Izumom tiska u 15. stoljeću i njegovim prihvaćanjem i razvojem u cijeloj Europi povećana je brzina proizvodnje knjiga, one su postale dostupnije pa su utjecale i na opći porast pisme-

nosti. U 17. i 18. stoljeću širenju pismenosti pogodovale su reforme školstva te revolucije – industrijska, ali i one društvene (koje su, između ostaloga, zastupale ideju slobode izražavanja). Vrijeme je to kada osim broja naslova raste i naklada, povećava se broj čitatelja, a počinju se osnivati čitaonice, čitateljska društva i posudbene knjižnice (Hebrang Grgić 2018, 114). Iako se fenomen džepnih knjiga pojavljuje već u 16. stoljeću, u 19. stoljeću on doživljava procvat. Pojavljuju se knjige, često namijenjene za putovanja, koje postaju dostupne na sve više prodajnih mjesta po pristupačnim cijenama (Manguel 2001, 153). Pismenost se širi, prestaje biti povlastica viših društvenih slojeva, pa i žene sve češće postaju čitateljice. Primjerice, britanski parlament 1870. godine donosi Zakon o obveznom osnovnom obrazovanju prema kojemu sva djeca, bez obzira na spol, moraju proći osnovno obrazovanje (Todorović-Uzelac 1987, 26). Zahvaljujući svim tim promjenama, stvara se čitava generacija novih čitateljica koje će izazvati pozitivne promjene, uključujući i one povezane uz objavljivanje ženskih časopisa.

Povijest ženskih časopisa započinje u 17. stoljeću u Velikoj Britaniji. *Athenian Mercury* bile su novine koje je uređivao John Dunton. Ideju o novom sadržaju potaknula su pisma čitateljica s pitanjima u vezi odnosa između muškarca i žene (Stearns 1930, 47). Na početku je prvi broj u mjesecu bio namijenjen ženama, ali je urednik u veljači 1693. godine počeo objavljivati časopis *The Ladies Mercury*, prvi časopis namijenjen ženama (Stearns 1930, 45). Do kraja 19. stoljeća u Velikoj Britaniji izlazi više od 50 časopisa za žene (Todorović-Uzelac 1987, 26). U Francuskoj takvi časopisi počinju izlaziti prije Francuske revolucije (*Le Courier de la Nouveaute*). Za vrijeme revolucije izlaze razni pamfleti namijenjeni revolucionarkama i uključivanju žena u revoluciju. *Ženski list (Le Journal des femmes)* je izlazio od 1830. do 1834. godine, a *Mali modni odjeljak (Le Petite Eccho de la Mode)* pokrenut je 1878. godine. Postat će to prvi visokotiražni ženski časopis – naklada mu je u kratkom roku narasla od 5000 na 100 000 primjeraka (Todorović-Uzelac 1987, 22).

U SAD-u su se časopisi za žene zasnivali na ideji o američkom snu, a žena je prepoznata kao najbolji potrošač. Godine 1828. Sarah Josepha Hale preuzima uredništvo časopisa *The Boston's Ladies' Magazine* čime postaje prva žena urednica u povijesti SAD-a. Hale je punila stranice časopisa raznim sadržajima; modnim savjetima, ilustracijama, notnim zapisima, ali i literarnim djelima čiji su autori bile žene. Časopis je postigao nakladu od više od 150 000 primjeraka (McHugh 2022). Časopis *Ladies' Home Journal* pokrenuo je Cyrus Curtis 1883. godine, a uređivala ga je njegova supruga Louisa Knapp Curtis. Njegov komercijalni uspjeh bazirao se na niskoj prodajnoj cijeni, privlačnom sadržaju i brojnim reklamama. Ciljana publika bile su domaćice srednje klase (Todorović-Uzelac 1987, 32).

2.2. Časopisi za žene u Hrvatskoj do početka Drugoga svjetskog rata

Prva naznaka potrebe pokretanja ženskih listova u Hrvatskoj bio je prilog listu *Croatia* naslova *Der Courier für Damen (Glasnik za gospođe)* koji je u šest brojeva objavio S. Župan 1840. godine (Stipčević 2008, 365).³ Vrijeme je to kada su čitateljice uglavnom pripadnice srednjeg i višeg građanskog sloja, a čitaju ponajviše na stranim jezicima (Stipčević 2008, 354).

³ Podnaslov je bio *Nachrichten aus dem Bereich der Literatur, Kunst, Musik, Mode, des Theaters und geselligen Lebens aus allen vier Weltgegend (Vijesti iz književnosti, umjetnosti, glazbe, mode, kazališta i društvenog života sa svih strana svijeta)*.

Prvi časopis na hrvatskom jeziku koji je bio namijenjen i ženama kao ciljanoj publici bio je časopis *Naše gore list* koji je od 1861. do 1866. godine objavljivao Mijo Krešić, a Stipčević (2008, 367) ga smatra obiteljskim listom.

Prvi isključivo ženski časopis počeo je izlaziti u Hrvatskoj nešto kasnije nego u ostatku Europe, u vrijeme dok je Hrvatska bila u sastavu Austro-Ugarske Monarhije. *Pariška moda: list za žensku i dječju odjeću i za ženski ručni rad* izlazi od 1895. do 1938., dva puta mjesečno u nakladi knjižare Lavoslava Hartmana, odnosno Kugli i Deutch, a uređivala ga je Draginja Savić. Jedan je od najvažnijih pothvata tog časopisa zamjena njemačkih i mađarskih riječi hrvatskima (Vujnović 2009, 57). Taj je časopis sadržajem pratio ostale europske časopise namijenjene ženama, a smatra se i svojevrsnim idejnim prethodnikom Zagorkina lista. Iako je knjižara i naklada Lavoslava Hartmana poslovala iznimno uspješno, objavljivanje takvih časopisa za njih je bilo skupo zbog slikovnih priloga i grafičkog uređenja (Petek 2018, 87). Časopis *Na domaćem ognjištu*⁴ pokrenule su Marija Jambrišak i Jagoda Truhelka (Stipčević 2008, 367) na samom početku 20. stoljeća, a fokus je uloga žene kao majke i domoljupke (Čizmić-Horvat 2005, 102). Razni autori imaju različite stavove oko toga koji je bio prvi časopis za žene na hrvatskom jeziku – *Pariška moda* (Todorović-Uzelac 1987), *Domaće ognjište* (Čizmić-Horvat 2005) ili pak *Ženski list* (Vujnović, 2009). Ovisno o kriterijima analize svaki od tih časopisa mogao bi se smatrati prvim u nečemu. Uoči Prvog svjetskog rata, 1911. godine, izlazi *Modni svijet: ilustrirani list za toaletu, dječju modu i ručni rad*, a *Frauen-Zeitung* izlazi povremeno iste godine kao dodatak listu *Agramer-Tagblatt* (Stipčević 2008, 370).

U međuratnom razdoblju u Kraljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji čiji je Hrvatska bila sastavni dio, sporadično je izlazilo tridesetak ženskih časopisa, a nagli porast dogodio se zbog promjena koje su zatekle tradicionalnu obitelj. U Zagrebu je 1917. godine počeo izlaziti *Ženski svijet*, ali je već 1918. promijenio naslov u *Jugoslavenska žena* kako bi podržao novonastalu državu. Uređivala ga je Zorka Kveder Demetrović, a 1920. godine prestaje izlaziti zbog financijskih poteškoća. *Ženska misao: list za prosvjetu, socijalni rad i organizaciju katolički* je list za žene koji je u Zagrebu izlazio od 1919. do 1921. godine. Uređivala ga je Zora Vasić (Gorenjak Ograjšek 2014, 127–130). Časopis *Eva: ženski politički časopis* 1928. godine u Zagrebu su pokrenula braća Adolf i Franjo Rautenstrauch. Ideja je bila stvoriti politički časopis za žene, ali su redakciju činili muškarci. Glavna ideja časopisa bila je da ženu muškarac formira i kontrolira. Uredništvo je često poručivalo da su žene „dužne“ pretplatiti se na njihov list, a one bogatije platiti pretplatu jednoj od siromašnijih žena. Na kraju su se u svojoj polemici okrenuli ženama ubojicama, atentatoricama i zatvorenicama, likovima koji muškarce navode na zlodjela i grijeh. Takva ideologija dovela je do kraha časopisa nakon što su žene zagrebačkih građanskih krugova zatražile smjenu uredništva (Gorenjak Ograjšek 2014, 133–134). *Naša žena: tjednik za ženski svijet* izlazi u Zagrebu od 1935. do 1938. godine, a urednica je Zdenka Smrekar. Ovaj časopis nastojao je svoje sadržaje učiniti edukativnim, prosvjetiteljskim i praktičnim, a u njemu su osim autorice objavljivale i druge poznate ženske aktivistice, poput Jagode Truhelke. Često su objavljivani komentari čitateljica koje su mahom bile učiteljice iz svih dijelova Hrvatske. Iako ovaj mjesečnik nije bio glasilo Hrvatske seljačke stranke, urednička politika opetovano je naglašavala svoju potporu Mačeku i Košutiću, a svojim tekstovima pokušavao je privući domaćice, građanke i seljanke (Gorenjak Ograjšek 2014, 136). U Zagrebu su 1934. godine izlazili *Glas udovica i samostalnih žena* i *Moda od danas* (Stipčević 2008, 370). Komunistička Partija Jugoslavije (KPJ) također je putem ženskih glasila pokušavao

vala privući žene pa je 1939. godine u Zagrebu izlazio *Ženski svijet*, ali budući da su glasila KPJ bila zabranjena, i njezini su časopisi bili kratkog vijeka (Kecman 1978, 361).

Značaj ženskih časopisa na prostorima tadašnje Kraljevine Jugoslavije jest da su uključivali ženu u društvo kada ona još uvijek nije imala pravnu jednakost u zakonskom smislu (Solić 2020). Ipak, svi su oni, osim Zagorkina *Ženskog lista* (i časopisa *Žena i svet* koji je izlazio u Beogradu), bili kraćeg vijeka jer se nisu prilagodili tržišnim potrebama svog vremena. *Ženski list* na inovativan je način progovarao o temama poput braka, djece i zdravlja, ali je također ukomponirao suvremene i aktualne teme na privlačan način (Gorenjak Ograjšek 2014, 137).

3. Ženski list za modu, zabavu i kućanstvo

3.1. Uređivačka politika Ženskog lista

Ženski list izlazio je od travnja 1925. do travnja 1938. godine kada mijenja naslov u *Novi ženski list*. Zagorka je urednica od travnja 1925. godine, s iznimkom 1934. godine u travnju i svibnju kada ju mijenja Olga Baldić. Zagorka će do studenoga 1938. godine uređivati i list pod novim naslovom. *Ženski list* izlazi jednom mjesečno, na početku na 20 stranica, ali kasnije se povećava. Ukupno je objavljeno 169 brojeva. Pretplate su bile tromjesečne, šestomjesečne ili godišnje, a bio je dostupan i u knjižarama. Cijena je bila 15 dinara, a od 1928. godine 18 dinara.

Glavna motivacija Zagorkina uredničkog rada bila je „izbiti njemačko štivo iz ruku hrvatskog naroda“ (Coha 2011, 141). Zagorka je dobila ponudu njemačkog izdavača Ullsteina da u Hrvatskoj pokrene časopis za žene, ali je u tome vidjela samo još jedan pokušaj germanizacije hrvatskog naroda pa je ponudu odbila. Nakladnik *Ženskog lista* bio je bračni par Ignjat i Jozefina Josipa Schwarz, imućni Židovi koji su posjedovali i dionice Međunarodnog prometnog, novinskog i oglasnog zavoda (Dujčić, Martan, i Popratnjak 2015, 49). Oni su uređivanje i vođenje časopisa u potpunosti prepustili Zagorki. Olga Morović i Olga Baldić-Bivec novinarke su koje su pisale priloge i članke i usko surađivale sa Zagorkom (Vujnović 2009, 127). Nakon dvije godine rada, krajem 1927. godine, uredništvo je otvorilo posebne urede u Splitu i Zemunu kako bi mogli bolje komunicirati s čitateljicama iz drugih dijelova Kraljevine (Vujnović 2009, 144).

Svoje bavljenje ženskim temama Zagorka je opravdavala promicanjem hrvatskog nacionalnog identiteta i hrvatske kulture (Coha 2008, 280). Takve je časopise smatrala trivijalnim, posebice nakon izvještavanja iz Parlamenta u Budimpešti i pisanja o ozbiljnim društvenim problemima, ali je unatoč tome znala da će na ovaj način doći do puno čitateljica i tako ih upoznati s društvenim vrijednostima koje je smatrala važnima. Svojim uredničkim radom stvorila je sliku moderne žene po uzoru na zapadne časopise. Pa ipak, časopis se razlikuje od inozemnih ženskih časopisa zbog okoline u kojoj nastaje: multikulturalna zemlja raznih narodnosti i nacionalnosti, a čitateljice nisu bile isključivo iz bogatih građanskih slojeva, nego je časopis imao čitateljice i u ruralnim sredinama u kojima su žene bile bar djelomično pismene (Coha 2011, 142).

Zastupljene su bile teme o ženama kao majkama, domaćicama, ali i umjetnicama, književnicama i slično, čime se isticalo pravo žene na ravnopravno sudjelovanje u društvu. Naslovi

rubrika ocrtavaju upravo takve teme, npr. rubrike *Ženski pokret*, *Ženski portreti*, *Moda*, *Razna kronika*, *Ženski budoar* i dr. (Markuš 2022, 8, 10). Urednica i autori članaka u *Ženskom listu* poticali su čitateljice na interakciju provođenjem raznih anketa i poticanjem na slanje komentara i fotografija.

Ono što čini ovaj časopis iznimnim jest to što nije imao stvarne konkurencije u sadržajnom ili stilskom smislu. *Ženski list* dosegao je ogromnu popularnost, a naklada mu je znala iznositi do 70 000 primjeraka. Časopis je, osim u Hrvatskoj, i u ostatku Kraljevine imao veliki broj čitatelja, a primjerci su bili slani i u inozemstvo, ponajprije iseljenicima u Sjevernoj Americi (Coha 2011, 141). Zagorka je uvijek jasno isticala svoje hrvatstvo i nije voljela utjecaje tuđih jezika i tradicija: jako se često ističu domaći umjetnici i znanstvenici, običaji, narodne nošnje i narodni vez (Coha 2008, 280). U trećem broju iz 1925. godine Zagorka objašnjava svojim čitateljicama kako će „*Ženski list* popularizovat sve što je naše, a iz svijeta donositi samo, ono, što bi moglo da naše znanje, iskustvo i spretnost upotpuni“. Tako su se na stranicama lista vrlo često mogli naći književni radovi Hrvatica, primjerice književnice Mare Matočec (Šute 2019, 145). Godine 1928. upravo je ovaj časopis predstavljao ženske publikacije Kraljevine Jugoslavije na *Internacionalnoj Tiskarskoj Izložbi* u Kölnu (Vujnović 2009, 146). Popularnost lista dovela je i do pokretanja časopisa *Vezilja* te do otvaranja Ateljea *Ženskog lista* 1930. godine u kojem su krojačice šile odjevne predmete koji su objavljivani na stranicama lista (Vujnović 2009, 123).

Društvo hrvatskih književnica osnovano je 1936. godine, gdje Zagorka upoznaje Sidu Košutić, sestru visokog dužnosnika HSS-a Augusta Košutića, koja se potom uključuje u rad časopisa. Njezina ideologija odvodi list „u desno“ te se usmjerava samo na Hrvatice unutar Kraljevine, a ne na sve stanovnice tadašnje države. Smrt Ignjata Schwarza 1938. godine ključna je za nakladničku politiku *Ženskog lista* jer njegova supruga gubi utjecaj u listu. List u svibnju mijenja naslov u *Novi ženski list*. Zagorka formalno ostaje urednica do studenog 1938. godine, kada mjesto urednice preuzima Sida Košutić. List 1939. godine mijenja naslov u *Hrvatski ženski list*, a Zagorka pokreće časopis *Hrvatica* koji će izlaziti sve dok joj ustaška vlast 1941. godine ne zabrani objavljivanje časopisa (Vujnović 2009, 164; Dujčić, Martan i Popratnjak 2015, 49).

3.2. Analiza odabranih brojeva

Br. 1, god. 1, travanj 1925.

Na naslovnoj je stranici prvoga broja ilustracija žene s djetetom i psom, a iznad ilustracije su naslov, podnaslov te broj i mjesec objavljivanja (Slika 1). Ispod slike je podatak o cijeni (15 dinara) te o izdavaču (Konzorcij za izdavanje tiskopisa), a u desnom donjem kutu podatak o urednici (Odgovorni urednik: Zagorka). Slično će biti uređene sve naslovnice do kraja izlaženja, s time da će podaci povremeno mijenjati raspored. Prvi broj ima 20 stranica.

Na poledini naslovne stranice nalazi se oglas za trgovinu odjećom *Royal* koji zauzima cijelu stranicu. Slijedi stranica s naslovom i podnaslovom časopisa te kratkim opisom učestalosti izlaženja. Od druge stranice postoji i tekući naslov u gornjoj margini s podatkom o naslovu, broju i tekućoj stranici. Tekući je naslov vodoravnom linijom odijeljen od teksta.

Rubrika *Moda i rublje za dame* obuhvaća prvih sedam stranica i uključuje nekoliko podnaslova (*Zanimljivosti ovogodišnje mode*, *Haljine za prije podne...*). Ispod svake ilustracije nalazi se šifra

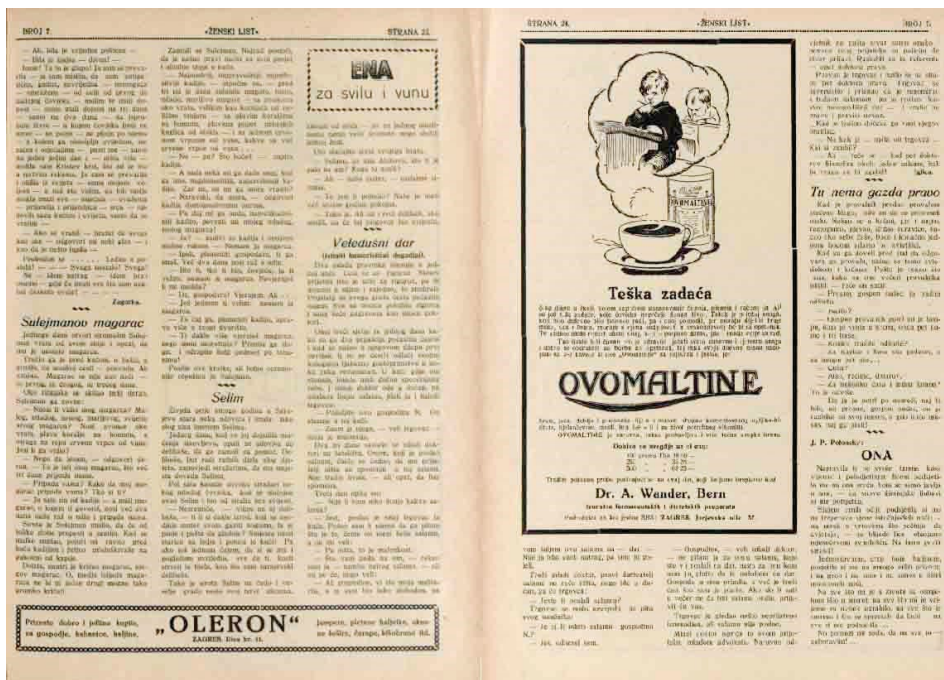
Slika 1. Naslovna stranica Ženskog lista (travanj 1925, (1) 1)

kroja koji se mogao naručiti. Na stranicama o modi dinamika se teksta i ilustracija izmjenjuje, a podnaslovi su istaknuti većim fontom. Opisi haljina na ilustracijama tiskani su sitnim fontom ispod modela. Slijedi, na dvije stranice, prvi nastavak Zagorkina romana *Gornjogradska Kneginja*. Tekst je raspoređen u dva stupca. Putem obavijesti koja je istaknuta tako što je otisnuta u jednom stupcu (za razliku od ostatka teksta) Zagorka poziva čitatelje i ženska udruženja na slanje vlastitih dojmova i pitanja. Slijedi još nekoliko kraćih nepotpisanih članaka. Na kraju se nalaze *Opisi modela u ćirilici* te *Opisi modela u slovenskom jeziku* što ukazuje da je ideja časopisa bila prodrijeti u sve dijelove Kraljevine, iako je ponajprije bio namijenjen hrvatskom čitateljstvu. Na posljednjoj su stranici ilustracije modela haljina te uvjeti pretplate i Narudžbenica. U prvom broju nema reklama, osim one na poleđini naslovne stranice. Prvi broj časopisa u potpunosti je rasprodan (Vujnović 2009, 176).

Br. 7, god. 2, studeni 1926.

Naslovna stranica ovog broja prikazuje dvije žene u zimskim kaputima te sadrži osnovne podatke o broju. Dodan je podatak o godištu časopisa s obzirom na to da je nastavio izlaziti drugu godinu. Ispod ilustracije su podaci o cijeni, izdavaču te glavnom i odgovornom uredniku koji su isti kao i u prvom analiziranom broju. Na poleđini naslovne stranice objavljene su ilustracije leđa modnih kreacija te tri oglasa (za šampon, poplune i sapun). Slijedi popis rubrika. Broj stranice otisnut je u gornjoj margini u kojoj je u tekućem naslovu još i podatak o naslovu i broju časopisa. Neki od tekstova u broju jesu *Zdrava djeca su sreća majke!*, nastavak romana *Gornjogradska Kneginja*, nastavak romana Victora Hugoa *Devedeset i treća*, a slijede crtice i anegdote tiskane u tri stupca kao i ostatak teksta u broju. Neke su od rubrika *Modni*

dio (na 15 stranica), Razgovori o kućanstvu u moderno doba, Budoar, Ženski svijet, Film, Kazalište, Kozmetika, Kućni liječnik i Kućna ljekarna te Kuharica. Neki tekstovi potpisani su imenom Zagorke, neki nadimkom ili osobnim imenom drugih autora, a neki su anonimni. Na fotografiji (Slika 2) se nalaze dvije zastopne stranice časopisa na kojima se vidi trostup-čani raspored teksta, tekući naslov na gornjoj margini te načini prikaza reklama.

Slika 2. Organizacija teksta i prikaz reklama na 23. i 24. stranici (studen 1926, (2) 7)

Broj ima 36 stranica na kojima je objavljeno 30 reklama. Uz mnoštvo crteža, objavljeno je i šest fotografija. Na posljednjoj stranici u kolofonu je podatak o izdavaču, uredniku, a dodan je i podatak o tiskari (Tisak: Jugoslovenska Štampa d.d. Zagreb).⁵

Br. 1, godina 3, svibanj 1927.

Naslovna stranica prikazuje ženu odjevenu u putnu odjeću pokraj automobila. Podaci na naslovnoj stranici isti su kao i u prethodno analiziranom broju i grafički su jednako raspoređeni. Na prvoj se stranici osim popisa rubrika ispod naslova nalaze i informacije o pretplati. Tekući naslov donosi informacije o naslovu, broju i stranici. Uredništvo na jednoj cijeloj stranici zahvaljuje na pismima te konstatira kako je broj čitateljca narastao od prvog broja, iako se ne daju točni brojčani podaci. Najavljuje se proširivanje časopisa novim rubrikama i objavljivanje kvalitetnih literarnih tekstova. Usto se moli za novčanu potporu i pravovremeno slanje pretplata. Neki su od tekstova dio romana *Indijska grobnica* Thee von Harbon, tekst o Jelici Belović-Bernadzikovski, hrvatskoj etnografkinji i književnici te nastavak romana *Gornjogradska Kne-*

⁵ Razlog tome je *Zakon o štampi od 6. augusta 1926.* koji nalaže kako se mora istaknuti i nakladnika i odgovorne za tisak časopisa (*Zakon o štampi 1926*).

ginja. Rubrike su *Narodno vezivo u modi*, *Sličice iz naše historije*, *Sijelo Ženskog lista* i druge. Na 31. su stranici rubrike razdvojene vodoravnom linijom širinom dva desna stupca (od ukupno tri stupca na stranici). Ta je linija izmijenila uobičajeni raspored teksta koji se na drugim stranicama čita neprekinuto od vrha prema dnu stranice, dok ovdje tekst teče između vodoravnih linija (Slika 3).

Slika 3. Prikaz grafičkog uređenja 31. stranice (svibanj 1927 (3) 1)

Novost je u ovom broju Zagorkin tekst *Iz moje novinarske bilježnice* u kojem objavljuje priču iz vlastita života. Broj ima 40 stranica, a objavljena su 42 oglasa. Oglas koji tematski malo odstupa od drugih jest onaj laboratorija Artes za istrebljivanje stjenica. Lokacija je laboratorija u Osijeku, dok su ostali oglasi povezani s modnom industrijom, kozmetikom i kućanskim potrepštinama te su oglašivači iz Zagreba i okolice.

Br. 9, god. 4, rujan 1928.

Broj iz rujna 1928. godine⁶ objavljen je na 44 stranice. Na naslovnoj je stranici raspored elemenata nešto drugačiji nego u prethodnim analiziranim brojevima. Na vrhu je samo naslov *Ženski list*, a podnaslov *Za modu, zabavu i kućanstvo* nalazi se unutar ilustracije, s dodatnim podnaslovom *Jesen-*

⁶ Od siječnja 1928. godine, broj mjeseca poklapa se s brojem časopisa godišta koji izlazi (do tada je godište obuhvaćalo 12 mjeseci koji se nisu poklapali s kalendarskom godinom jer je prvi broj objavljen u travnju 1925. godine).

ska moda. Ispod ilustracije s lijeve strane nalaze se podaci o broju, godištu, datumu objavljivanja i izdavaču, a na desnoj je cijena časopisa i podatak o uredniku. Cijena je narasla s 15 na 18 dinara. Poleđina naslovne stranice ispunjena je reklamama uz podsjetnik o mogućnosti narudžbi uzoraka. U broju je objavljeno 45 reklama. Na prvoj je stranici popis rubrika te adresa uprave. Na prvih 20 stranica objavljen je dio namijenjen modi i ručnom radu. Četiri su stranice s ilustracijama u boji. U rujnu 1928. godine u časopisu izlazi poseban prilog o Stjepanu Radiću, netom preminulom od posljedica atentata u Narodnoj skupštini u Beogradu. Članak je opremljen s četiri fotografije od kojih je prva posljednji snimak Stjepana Radića potpisana s *Foto Mosinger*, a ostale su fotografije one pogrebne povorke bez navođenja autora (Slika 4). Tekst je na prvoj stranici tiskan u 3 stupca, a fotografije se protežu na 2 – 3 stupca.

Slika 4. Prilog o Stjepanu Radiću (rujan 1928, (4) 9, str. 21–22)

Neki su od priloga u ovom broju prijevod teksta iz američkog časopisa *True Story* pod naslovom *Žrtva ljubavi: istinska pripovijest iz američkog života* te članak *Učiteljica i moda* koji postavlja pitanje: *Mogu li se učiteljice, obzirom na njihov pedagoški poziv, povoditi za savremenom ženskom modom u potpunosti?* U broju je ukupno 15 fotografija. Naslovi rubrika ispisani su bijelim slovima na crnoj pozadini.

Br. 2, god. 5, veljača 1929.

Broj stranica *Ženskog lista* narastao je na 48.⁷ Tekući naslov nije se mijenjao te i dalje sadrži iste elemente – naslov, podatak o broju i o stranici. Broj započinje člankom o pokladama, a slijedi nastavak Zagorkina novog romana *Krijeposni griješnici*. Naslov je istaknut većim slovima koja su obrubljena sivim okvirom te je popraćen malenom ilustracijom (Slika 5).

⁷ Dana 6. siječnja 1929. godine kralj Aleksandar uvodi diktaturu što je značilo stroža pravila povezana uz kontrolu tiska. Brojni su časopisi prestali izlaziti, a ostali su bili pod strogom kontrolom.

Slika 5. Naslov romana (veljača 1929, (5) 2, str. 2)

Slijede književni tekstovi autora Wilhemine Baltinester, Marcela Prousta i Alleister Middleton. Uz to su objavljeni članci o znanosti i odgoju djece, ali oni stoje nepotpisani ili su potpisani pseudonimom. Tekst je raspoređen u tri stupca. Modni dio zauzima 11 stranica. Segment o dječjoj modi u ovom broju nije priređen nego su predstavljena *Šarolika veziva za djecu*. Slijedi prilog o *Upoznavanju gospodina sa damom* koji je popraćen s dvije velike fotografije. Unatoč državnoj kontroli objavljivanja nacionalnih simbola, u ovom broju objavljuju se prikazi narodne nošnje i narodnog veza. Uredništvo poziva pretplatnice da pošalju svoje ručne radove kako bi ih mogli izložiti (Vujnovic 2009, 148).⁸ U broju je ukupno 20 fotografija.

Br. 1, god. 6, siječanj 1930.

Kako je kriza sve više potresala ekonomiju, tako je i uredništvo lista posvetilo veći broj stranica uputama i savjetima kako uštedjeti i snaći se u teškim situacijama. Osim ekonomske krize, u 1930. godini i narednim godinama više članaka i tekstova bit će posvećeno i kraljevskoj obitelji i njihovim životima (Vujnovic 2009, 148). Reklame na poleđini naslovne stranice raspoređene su u tri stupca, navedene jedna za drugom, razdvojene vodoravnim linijama. Zahvaljujući takvom rasporedu, samo na poleđini naslovne stranice nalaze se 43 oglasa za grebačkih obrta i trgovina. Ista će organizacija biti i na posljednjoj stranici broja, a ukupan je broj reklama u ovom broju 137.

Prvi je tekst nakon reklama novogodišnja čestitka, a modni prilog obuhvaća 17 stranica od čega četiri s ilustracijama u boji. Stranice u modnom prilogu nisu numerirane. Zbog velike popularnosti i zainteresiranosti žena za vezivo i ručni rad, uprava je odlučila pokrenuti novi časopis, odnosno *novi stručni list* naslova *Vezilja*. Obavijest o tome tiskana je preko cijele stranice, a pretplatnicama *Ženskog lista* prvi se primjerak *Vezilje* šalje kao ogledni primjerak. U rubrici *Grafologija* analizirali su se rukopisi čitateljica, najčešće na temelju nekoliko riječi, na što se, prema obavijesti uredništva, dio čitateljica žalio. Zbog toga se uvodi opcija opsežne analize rukopisa koja se neće objavljivati na stranicama lista, nego će se slati čitateljicama na kućnu adresu. To je primjer spretnosti nakladnika i urednika koji su najprije educirali čitatelje o temi, zadobili njihovo povjerenje i interes, a potom su časopisu omogućili dodatne prihode jer je za opsežnu analizu grafologa trebalo poslati 12 dinara.

Jedna stranica prepuna je fotografija djece koje su slale čitateljice iz cijele Kraljevine. U broju

⁸ U svibnju će Zagorka uz financijsku potporu Jozefine Schwarz i dizajnerice Drage Kovačević-Dugački organizirati izložbu tih rukotvorina. Događaj je bio veliki uspjeh o kojem su izvijestili i strani mediji, a čak 90 % radova bili su rezultati rada žena iz sela i provincija (Vujnovic 2009, 147).

su objavljene ukupno 32 fotografije. Broj ima 54 stranice, a posljednjih nekoliko stranica u potpunosti je posvećeno reklamama. Na posljednjoj stranici stoje podaci o izdavaču, uredniku, tiskari te, za razliku od prijašnjih brojeva, podatak o cinkografiji⁹ *Universal* koja je izrađivala jednotonske ilustracije. Tekući je naslov s naslovom, brojem i stranicama izbačen, a broj je stranica u sredini donje margine stranice.

Br. 3, god. 7, ožujak 1931.

Reklame na poledini naslovne stranice organizirane su u stupce, ali su grafički puno detaljnije i raznolikije obrađene nego u broju iz siječnja 1930. godine – sadrže različite fontove i veličine slova, kao i ilustracije. Na gornjoj margini objavljuje se tekući naslov, ali bez vodoravne linije koja bi ga vizualno razdvajala od teksta, kao što je to bilo u nekim prethodno analiziranim brojevima.

Rubrika o modi obuhvaća 16 stranica i sadrži crteže u boji uz koje su manji prikazi leđa haljina (Slika 6). Slijedi prilog *Kraljica Maša* koji potpisuje Zagorka i u kojem prepričava audijenciju kod kraljice Marije koja joj je uručila nagradu povodom 30. godišnjice novinarskog rada.

Književni ulomci dominiraju unutar ovog broja: nastavak romana *Trijumf ljubavi* Đure Vilovića, te nepotpisani tekstovi *Plesna haljina*, *Slavni rođak*, *Susret u predsoblju* te *Pravo na prvu ljubav?*. Naslovi su istaknuti većim i debljim fontom ili kurzivom.

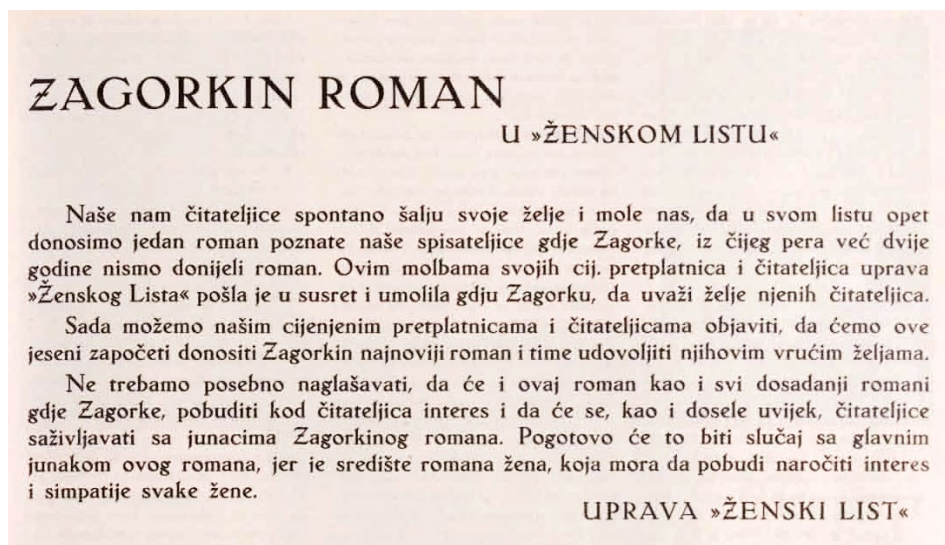
Slika 6. Ilustracije modela (ožujak 1931 (7) 3, str. 8)

⁹ Cinkografija je postupak izrade cinčanih klišeja za tisak ilustracija te naziv za radionicu u kojoj se ti klišeji izrađuju (Cinkografija 2024).

Većina teksta u ovom broju raspoređena je u tri stupca, a nekoliko članaka organizirano je u dva stupca. Objavljene su fotografije planina kraljevstva i djece čitateljica iz raznih dijelova kraljevine. U broju je tiskano ukupno 70 reklama, a objavljeno je 36 fotografija.

Br. 8, god. 8, kolovoz 1932.

Broj iz kolovoza 1932. godine objavljen je na 44 stranice, sadrži 52 reklame od čega su tri s fotografijama. Naslovna stranica i poleđina uređene su slično kao i u prethodno analiziranim brojevima. Svi elementi naslovnog te posljednjeg lista tiskani su plavom bojom. Prvi dio posvećen je modi bez ilustracija u boji i ilustracija leđa, a stranice su nenumerirane. Nakon modnih stranica slijede književni prilozi, nastavci romana i kraće novele ili anegdote.

Slika 7. Obavijest o Zagorkinom romanu (kolovoz 1932 (8) 8, str. 25)

Obavijest o novom Zagorkinom romanu na stranici 25 (Slika 7) pokazuje brigu uprave o željama i interesima čitateljica. Slijede članci *Problem nezakonite djece i majke*, *Postotak radnih žena u svijetu*, *Francuske žene i njihova prava* i drugi.

Većina je tekstova u ovom broju nepotpisana, a uz fotografije se rijetko navodi ime autora. Informacije o uredništvu, izdavaču, tiskari i cinkografiji, kao i informacije o mogućim pretplatama nalaze se u kolofonu. Na posljednjoj su stranici i informacije o pretplati za časopis *Vezilja*. Tekst je u čitavom broju organiziran u tri stupca, izuzev modnih stranica. Broj fotografija iznosi 22, a tekući naslov u ovom broju ne postoji.

Br. 12, god. 9, prosinac 1933.

Prosinački broj iz 1933. godine objavljen je na 56 stranica. Na naslovnoj se stranici informacije o godištu, broju i datumu ponavljaju i ispod naslovne ilustracije vrlo sitnim fontom, uz podatak o glavnoj i odgovornoj urednici. Slova su otisnuta plavom bojom na naslovnom i na posljednjem listu. Tekući naslov izostaje iz strukture stranice, a numeracija se pojavljuje na većini stranica u donjoj margini. Na prvoj stranici nalazi se velika reklama za *Sargov kaladont*

tiskana s upečatljivom crvenom pozadinom. Na drugoj i trećoj stranici donosi se prilog *Majka Božja Kamenita* s fotografijama lokaliteta Ljudevita Vidmajera.

Slijedi članak *Zvanje žena kroz vijekove* te prilog *Iz ateliera Ženskog lista: što veli o modi šefica ateliera „Ženskog lista“* kojim se reklamira Atelje otvoren za šivanje odjevnih modela objavljenih u *Ženskom listu* uz fotografije žena u haljinama skrojanim upravo u tom ateljeu. Na tri stranice tiska se 12. nastavak Zagorkina romana *Na cesti*.¹⁰ Modni dio obuhvaća 16 stranica, a uključuje i fotografije muških modela te upute za izradu odjeće za muškarce.

Većina teksta organizirana je u tri stupca, a otprilike trećina stranica ovog broja tekst i slike ima raspoređene u dva stupca. Objavljeno je 48 reklama, od čega njih šest kombinira fotografiju i tekst. U broju su objavljene 42 fotografije.

Br. 11, god. 10, studeni 1934.

Naslovna stranica broja iz studenoga 1934. godine¹¹ prvi puta nema nikakve veze s prikazom žene ili nekom od ženskih tema, nego je posvećena kralju Aleksandru na kojeg je u listopadu izvršen atentat u Marseilleu. Naslovnicom dominira crna boja, a ispod slike naznačen je datum njegova rođenja i smrti (Slika 8). Na dnu stranice nalaze se podaci o broju, datumu,

Slika 8. Naslovna stranica (studen 1934 (10) 11)

¹⁰ Roman *Na cesti* kasnije je objavljan pod naslovom *Kamen na cesti*.

¹¹ Te je godine donesena odredba o zabrani distribucije stranog tiska svim tvrtkama koje nisu u državnom vlasništvu. Tvrtka Ignjata Schwarzja je ugašena, a privremeno rješenje bilo je izdavanje lista kao znanstvenog časopisa. Na kraju je Jozefina Schwarz preuzela posao te preko druge tvrtke nastavila izdavati list (Dujčić, Martan i Popratnjak 2015, 49). Financijska situacija u časopisu nakon toga nije se popravila do kraja izlaza.

godištu i naslovu. Podnaslov *Za modu, zabavu i kućanstvo* nije istaknut na naslovnoj stranici broja iz studenog, kao ni na ostalim stranicama. Prvih sedam stranica časopisa posvećeno je kralju Aleksandru, s 12 objavljenih fotografija.

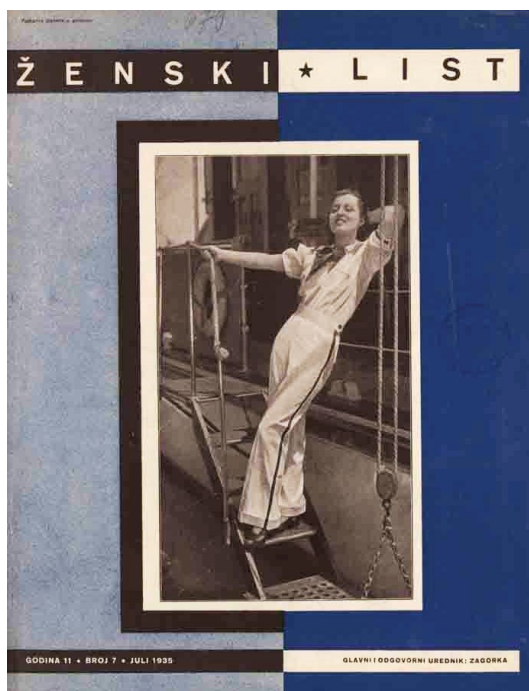
Slijedi prilog o građanskom kazalištu u Zagrebu povodom stote godišnjice te tekst o Mariji Omeljčenko, ukrajinskoj književnici i urednici praškog lista *La femme slave*. Objavljen je i nastavak Zagorkina romana *Na cesti*. Rubrika o modi obuhvaća 13 stranica s crtežima, bez fotografija i bez paginacije.

Ovaj broj ima 40 stranica na kojima je objavljeno 56 oglasa. Njih nema na stranicama s tekstem o kralju Aleksandru ni na stranicama književnih tekstova. Modernizacijom grafičko-likovnog uređenja objavljuje se više fotografija (ukupno 26 u ovome broju). One se ne objavljuju samo kao prilozu uz članke nego postaju i sastavnim dijelom nekih oglasa, poput reklame za *Nivea kremu*.

Mnogi su članci nepotpisani, a neki su potpisani samo sa Z. Objavljeno je nekoliko članaka koje potpisuju autorice poput liječnice Erne Kramarić, književnica Emilije Četković i Zlate Kolarić-Kišur.

Br. 7, god. 11, srpanj 1935.

Na naslovnoj stranici srpanjskog broja iz 1935. godine tiskana je fotografija žene. Pozadina je naslovne strane kombinacija nijansi plave boje dok u ranijim primjerima nije bilo boje u podlozi. Ispod slike na lijevoj strani nalazi se podatak o godištu, broju i datumu te podatak o uredniku. Podatak o cijeni tiskan je sitnim fontom na dnu stranice (Slika 9). Podnaslova nema.

Slika 9. Naslovna stranica (srpanj 1935 (11) 7)

Časopis izlazi na 40 stranica. Većina od 38 fotografija je, uz opis, potpisana imenom fotografa. Nešto je više potpisanih tekstova nego inače, tri su teksta potpisana punim imenom i prezimenom: Suzanne Buchot, Franjo Hesz i Zlata Kolarić-Kišur. Modne stranice počinju od devete stranice, nisu numerirane i ne sadrže crteže u boji, ali postoji nekoliko fotografija žena u ljetnim haljinama. Neke od ilustracija sadrže manje ilustracije prikaza leđa haljina i odijela. Unutar rubrike o *Ženskom pokretu* donosi se novost o pokretu žena u SAD-u koji se zalaže za ženskog kandidata na predsjedničkim izborima u 1936. godini. U toj rubrici nalazi se i tekst o bračnom zakonu u Njemačkoj koji sprječava brak Njemice sa strancem. U ovom kratkom tekstu, dotiče se list i aktualnih događaja u Njemačkoj gdje je nacistička stranka na vlasti i sve više prodire u privatne živote građana.

Uprava podsjeća svoje čitateljice da ne posuđuju svoj primjerak nikome jer time narušavaju profit časopisa, ali i vlastiti profit jer nove pretplatnice otvaraju nove mogućnosti za sami časopis. U obavijesti o *Nagradnom natječaju Ženskog lista* mole se čitateljice da šalju opise narodnih običaja, a najneobičniji običaj dobit će glavnu nagradu od 200 dinara.

Tekst je većinom organiziran u tri stupca dok su na pet stranica tekst i fotografije raspoređene u dva stupca. Broj oglasa iznosi 50.

Br. 2, god. 12, veljača 1936.

Broj iz veljače 1936. godine ima 40 stranica, dok broj reklama iznosi 48. Na samom početku objavljena je novela *Madonina* Viktora Cara Emina s dvije fotografije i crtežom, a tekst je tiskan u dva stupca. Modni prilog uključuje 15 fotografija koje se nalaze na četiri stranice. Uz neke od velikih ilustracija modnih kombinacija nalaze se male ilustracije koje prikazuju leđa odjevnih komada. Na ovim stranicama nema nikakvih oglasa, a osim opisa odjeće i kodova preko kojih se mogu naručiti iz uredništva, postoje kratki nepotpisani članci. U ovom broju izlazi humoreska *Adam kuha gulaš* koju s češkog prevodi Marina Radomerska. U 1930-im godinama, što je vidljivo prema analizi, sve više tekstova su prijevodi sa stranih jezika, a neke od njih prevode i same čitateljice koje svoje usluge nude preko rubrike dopisivanja. Također, u ovom se broju na stranici 28 nalazi i kratki tekst čitateljice iz Amerike što ukazuje na čitavnost časopisa u iseljeništvu. Jedan tekst o zdravlju i važnosti vode potpisuje doktorica Klara Dajčeva-Župić, dok ostali testovi poput *Bolest djeteta*, *Nepristupačnost grčke žene* ili *Dobri savjeti* nisu potpisani. U kolofonu se navode uobičajeni podaci.

Br. 6, god. 13, lipanj 1937.

Broj iz lipnja 1937. godine objavljen je na 40 stranica, sadrži 20 fotografija i 52 oglasa od kojih sedam s fotografijama. Naslovna stranica sadrži uobičajene elemente; ispod naslova je crno-bijeli crtež četiri žene, a ispod ilustracija nalaze se podaci o glavnoj urednici u sredini, godište i broj su na lijevoj strani te datum na desnoj strani.

U broj je uložena posebno otisnut listić s obavijesti o isteku pretplata i potrebi pravovremenih uplata. Prvi je prilog broja o Ivani Brlić-Mažuranić koja je bila izabrana za člana dopisnika Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti kao „prva žena-akademik na slavenskom jugu“. Reklame zauzimaju sve veće omjere na stranicama, a pojavljuju se i reklame za inozemne proizvode. Jedan je od članaka *Da li udate žene imadu pravo na rad?* unutar kojeg se predstavlja rasprava iz francuskog parlamenta i zaključuje se da rad žena u braku više nije ni hir ni želja, nego nužnost.

Tekst je i u ovom broju većinom organiziran u tri stupca. Nakon opsežnih rubrika o kozmetici i kuhanju, na dnu posljednje stranice objavljeni su podaci o nakladniku, visini pretplate, učestalosti izlaženja, uredniku, cinkografiji i tiskari. Osim što je navedena u kolofonu, cinkografija *Universal* također u listu objavljuje i oglas za svoj obrt na nekoliko mjesta.

Br. 4, god. 14, travanj 1938.

Broj iz travnja 1938. godine posljednji je broj objavljen pod naslovom *Ženski list*. U svibnju nastavlja izlaziti pod naslovom *Novi ženski list* pod uredništvom Zagorke, ali pod sve većim utjecajem Side Košutić. Ova naslovnica na neki način i nagovještava skoru promjenu jer se grafičko-likovno uređenje razlikuje od prethodnih brojeva (Slika 10). Raspored elemenata na naslovnoj stranici nešto je drugačiji nego u ostalim analiziranim brojevima. Naslov *Ženski list* ovaj put nalazi se ispod ilustracije. S lijeve strane ilustracije nalaze se podaci o godini izlaženja, broju i datumu, a s desne je strane podatak o glavnom i odgovornom uredniku. Uz to je na naslovnoj stranici reklama za *Artin Dražeje*. Od svih analiziranih brojeva, ovaj broj jedini sadrži reklamu na naslovnoj stranici. Takav model naslovnice u kombinaciji s bojom na pozadini preuzet će *Novi ženski list*, a potom i *Hrvatski ženski list*.

Slika 10. Naslovna stranica posljednjeg broja Ženskog lista (travanj 1938 (14) 4)

Na početku je broja prilog o Zinki Kunc-Miladinov koja je potpisala i *Ženskom listu* posvetila fotografiju tiskanu uz tekst. Slijedi prilog o hrvatskom glumcu i redatelju Vatroslavu Hladiću. Modni je dio, kao i naslovnica, grafički pomalo izmijenjen, ilustracije su detaljnije, a naslovi su članaka uz fotografije istaknutiji.

nog priloga i tri stranice gdje su tekst i oglasi podijeljeni u dva stupca. Neke se od reklama ponavljaju, poput one za obrt za cipele *Frković i drug* koji se ponavlja četiri puta na dvije stranice unutar modnog priloga. Od 25 fotografija, 10 ih je objavljeno kao dio reklama.

4. Rasprava i zaključak

Ženski list značajan je ženski časopis međuratnog vremena na prostorima tadašnje Kraljevine. Od samog početka objavljivanja Zagorka se u potpunosti usmjerila na čitatelja. Stvarala je sadržaj za svoje vjerne pratiteljice te sadržaj kojim je željela ne samo zabaviti, nego i educirati žene o suvremenim temama.

Unatoč političkim tenzijama, nakladnička ideja ovog lista uspjela je povezati žene iz raznih dijelova Kraljevine. Iako se ponajprije zalagala za hrvatski narod i njegova prava, politički je list zapravo podupirao ideju jugoslavenstva, a sama Zagorka konstatirala je da ta ideja dolazi upravo iz Zagreba te bi je zbog toga oni prvi trebali prihvatiti (Vujnović 2009, 180).

Na temelju analize po jednog broja iz svake godine u kojoj je časopis objavljan jasno je da je Zagorka kao urednica prioritet davala „ženskim“ temama povezanim uz modu, kozmetiku, ali i književnost, kulturu, zabavu, zdravlje te prava žena u tadašnjem društvu. Časopis se financirao pretplatama i reklamama, a uredništvo je nastojalo list učiniti i vizualno atraktivnim. Zbog toga su objavljivane brojne ilustracije, a tekst je raspoređivan dinamično kako bi privukao i zadržao pažnju čitatelja. U Tablici 1 prikazani su podaci o opsegu analiziranih brojeva, o broju objavljenih fotografija, ukupnom broju stranica te o tekućem naslovu i cijeni. Broj stranica raste, a raste i broj fotografija iz čega se može zaključiti da je uredništvo pratilo interese čitatelja te je radi što bolje percepcije povećavalo opseg brojeva i unaprjeđivalo grafičko i likovno uređenje. Broj reklama ukazuje na jedan od načina financiranja lista, same reklame oslikavaju potrebe čitatelja i oglašivača, ali su i mogući izvor za nova istraživanja u brojnim područjima (npr. sociologije, ekonomije, grafike, dizajna i dr.). Unatoč ustaljenom grafičkom uređenju, opremljenost bibliografskim podacima mijenja se u analiziranom razdoblju, iako ne značajno. Tekući naslov (koji se navodi na svakoj stranici, a donosi osnovne podatke o tekućem broju) ponekad se navodi, a ponekad ne. Podnaslov časopisa prestaje se navoditi 1934. godine. Cijena lista narasla je samo jednom i to na početku 1928. godine. Iz povećavanja broja stranica, ilustracija i reklama te iz činjenice da se nastojala održati konstantna cijena časopisa, moguće je zaključiti o brizi uredništva za čitatelje i o nastojanju da časopis bude dostupan te vizualno atraktivan i privlačan. Takvo usmjerenje prema ciljanoj čitateljskoj publici očituje se i u sadržaju, ali za preciznije zaključke u vezi toga potrebno je provesti detaljniju sadržajnu analizu.

Tablica 1. Usporedba osnovnih podataka analiziranih brojeva časopisa

Br.	Stranice	Crteži	Fotografije	Ukupno ilustracija (od toga u boji)	Reklame	Tekući naslov	Podnaslov časopisa	Cijena u dinarima
Travanj 1925.	20	42	-	42 (1)	1	Ne	Da	15
Studenj 1926.	36	65	6	71 (1)	30	Da	Da	15
Svibanj 1927.	40	78	6	84 (1)	42	Da	Da	15
Rujan 1928.	44	59	15	74 (5)	45	Da	Da	18
Veljača 1929.	48	51	20	71 (15)	33	Da	Da	18
Siječanj 1930.	54	85	32	117 (9)	137	Ne	Da	18
Ožujak 1931.	48	63	36	99 (4)	70	Da	Da	18
Kolovoz 1932.	44	60	28	88 (1)	52	Ne	Da	18
Prosinac 1933.	56	71	48	109 (1)	48	Ne	Da	18
Studenj 1934.	40	62	29	91 (0)	56	Ne	Ne	18
Srpanj 1935.	40	62	46	108 (1)	50	Ne	Ne	18
Veljača 1936.	40	66	29	95 (0)	48	Ne	Ne	18
Lipanj 1937.	40	63	30	93 (0)	52	Ne	Ne	18
Travanj 1938.	42	62	25	87 (2)	64	Ne	Ne	18

Broj potpisanih članaka s vremenom se povećao, a kako je rastao broj fotografija tako se sve češće navode njihovi autori. Na početku analiziranih brojeva dominiraju stranice namijenjene modi ili, rjeđe, književni prilozi. Modne stranice uvijek sadrže brojne crteže i fotografije, a manje teksta. Valja napomenuti kako je broj fotografija navedenih u Tablici 1 dobiven detaljnim proučavanjem brojeva, ali je zbog kvalitete tiska bilo zahtjevno procijeniti neke od slikovnih priloga. Broj je crteža približan jer je ponekad teško razlučiti radi li se o jednom ili više zasebnih crteža.

Ženski list je tijekom svih 14 godina izlaženja zadržao konzistentnu politiku izdavanja. Tijekom cijelog perioda izlaženja dominantan je Zagorkin svjetonazor te ona piše i uređuje većinu tekstova i priloga (što je moguće zaključiti na temelju inicijala i pseudonima, a za preciznije zaključke potrebno bi bilo analizirati i druge elemente poput stila pisanja). Kako je napredovala tehnologija vezana uz grafičko likovno uređivanje, tako su ilustracije bile vizualno privlačnije, a broj je tiskanih fotografija rastao. Istodobno raste broj reklama na stranicama časopisa. Dok je u prvom broju prisutna samo jedna reklama, u posljednjim brojevima može se naći i po nekoliko stranica na kojima su objavljene isključivo reklame. Uredništvo je izbjegavalo tiskati reklame na stranicama rubrike *Moda*. Kada bi u časopisu izlazili dijelovi Zagorkinih romana, tekst bi također bio tiskan bez umetanja reklama. Reklame su se paralelno s unaprjeđenjem ilustracija i fotografija također vizualno nadogradile. Dok su početne reklame bile sastavljene od nekoliko riječi, kasnije su sadržavale kombinaciju teksta i ilustracija.

U Tablici 2 prikazan je broj članaka koji su potpisani punim imenom i prezimenom, pseudonimom te onih koji su nepotpisani. U obzir su uzeti samo članci, ali ne i opisi ilustracija, odgovori čitateljica u rubrikama s anketama, dopisivanjem i grafološkim analizama te tekstovi reklama.

Tablica 2. Navođenje autorstva članaka

Br.	Ime i prezime	Pseudonim	Nepotpisani	Ukupno broj članaka
Travanj 1925.	-	1	8	9
Studeni 1926.	5	13	35	54
Svibanj 1927.	3	8	26	37
Rujan 1928.	1	3	68	72
Veljača 1929.	6	7	58	71
Siječanj 1930.	7	4	40	51
Ožujak 1931.	3	5	45	53
Kolovoz 1932.	3	1	101	105
Prosinac 1933.	1	3	76	80
Studeni 1934.	4	8	57	69
Srpanj 1935.	5	3	40	48
Veljača 1936.	3	-	41	44
Lipanj 1937.	-	2	55	57
Travanj 1938.	8	1	44	53

Ženski list izuzetno je značajna publikacija koja je u razdoblju između dva svjetska rata imala značajan društveni utjecaj zahvaljujući promišljenoj i dosljednoj uređivačkoj i nakladničkoj politici. Zagorka je privukla žene iz svih društvenih slojeva koje je svojim pisanjem upoznala s idejama o ženskom pravu glasa, radu i službi te potakla na propitkivanje muško-ženskih odnosa (Coha 2011: 273; Vujnović 2009: 147). Tako se npr. zbog interesa čitateljica pokrenuo novi list *Vezilja*, otvorio atelje *Ženskog lista*, a 1931. održala se i uspješna izložba ručnih radova čitateljica. Takav način uređivanja listu je osigurao opstanak unatoč cenzuri, financijskim poteškoćama i zahtjevima raznolikog tržišta. Dugogodišnjim kontinuiranim izlaženjem *Ženski list* postao je značajni društveni i kulturni fenomen međuratnog razdoblja i ostavio neizbrisiv trag u hrvatskom novinarskom nakladništvu, ali i kulturi općenito. Pri tome je izuzetno važna uloga njegove začetnice i dugogodišnje urednice Marije Jurić Zagorke.

Literatura

- Coha, Suzana. 2008. "Konstrukcija i reprezentacija identiteta u Zagorkinom Ženskom listu." U *Neznana junakinja: nova čitanja Zagorki: radovi sa znanstvenog skupa Marija Jurić Zagorka: život, djelo, nasljeđe*, uredile Maša Grdešić, Slavica Jakobović Fribec, 257–297. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Coha, Suzana. 2011. "Nadnacionalni učinci i internacionalni odjeci: Zagorkin Ženski list," *Književna smorta: časopis za svjetsku književnost* 43, br. 160: 141–143.
- Čizmić-Horvat, Marina. 2005. "Ženski listovi u hrvatskom novinstvu," *Riječ: časopis za slavensku filologiju* 11, br. 2: 101–107.
- Dujić, Lidija, Slavica Trgovac Martan i Slobodan Popratnjak. 2015. "Hrvatica - za ženu i dom." U *Kako će to biti divno! Uzduž i poprijeko. Brak, zakon i intimno građanstvo u povijesnoj i suvremenoj perspektivi*, uredile Lidija Dujić, Lada Čale Feldman, Renata Jambrešić Kirin, Rada Borić, Sandra Prlenda, Anita Dremel, Maša Grdešić, Ana Pavlič, 45–58. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Gorenjak Ograjšek, Ida. 2014. *Opasne iluzije: Rodni stereotipi u međuratnoj Jugoslaviji*. Zagreb: Srednja Europa.
- Hebrang Grgić, Ivana. 2018. *Kratka povijest knjižnica i nakladnika s kodovima i aplikacijom*. Zagreb: Ljevak.
- Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. n.d. s. v. "Cinkografija." Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013–2024. Pristupljeno: 17. 4. 2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/cinkografija>.
- Kecman, Jovanka. 1978. *Žene Jugoslavije u radničkom pokretu i ženskim organizacijama 1918–1941*. Beograd: Narodna knjiga; Institut za savremenu istoriju.
- Kragić, Bruno. 2005. "Jurić, Marija (Zagorka)." U *Hrvatski biografski leksikon (1983. – 2024.)*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2024. Pristupljeno: 29. 4. 2024. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/155>.
- Manguel, Alberto. 2001. *Povijest čitanja*. Zagreb: Prometej.
- Markuš, Ana. 2022. *Uredništvo Marije Jurić Zagorki u Ženskom listu: završni rad*. Koprivnica: Sveučilište Sjever.
- McHugh, Jess. 2022. "The Power of Community: On the Radical History of Women's Magazines." *Literary Hub*. Pristupljeno: 11. 12. 2023. <https://lithub.com/the-power-of-community-on-the-radical-history-of-womens-magazines/>.

- Petek, Dubravka. 2018. *Kuglijeve knjige: Nostalglični hommage knjizi*. Zagreb: Knjižnice rada Zagreba.
- Sklevicky, Lydia. 1996. *Konji, žene, ratovi*. Zagreb: Druga. Pristupljeno: 11. 12. 2023. https://www.academia.edu/5890765/KONJI_%C5%BDENE_RATOVI_Lydia_Sklevicky.
- Solić, Nikolina. 2020. "Makar nismo feministički list... Zagorkin ŽENSKI LIST o modi, kućanstvu i ponešto kulture i edukacije iz 1930ih." *POVCAST. Svratište za humaniste*. Pristupljeno: 11. 12. 2023. <https://povcast.ffzg.unizg.hr/zenski-list-casopis-zamodu-zabavu-i-kucanstvo/>.
- Stearns, Bertha-Monica. 1930. "The First English Periodical for Women." *Modern Philology* 28, br. 1: 45–59.
- Stipčević, Aleksandar. 2008. *Socijalna povijest knjige u Hrvata: knjiga III: od početka hrvatskoga narodnog preporoda (1835.) do danas*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šute, Ivica. 2019. *Hrvatska povijest u 20. stoljeću; Hrvatska povijest 1918.-1941*. Zagreb: Leykam international.
- Todorović-Uzelac, Neda. 1987. *Ženska štampa i kultura ženstvenosti*. Beograd: Naučna knjiga.
- Vujnovic, Marina. 2009. *Forging the Bobikopf Nation: Journalism, Gender, and Modernity in Interwar Yugoslavia*. New York: Peter Lang Publications.
- Zakon o štampi. 1926. *Zakon o štampi od 6. augusta 1925*. Zagreb: Tipografija d. d.
- Zubac, Andreja. 2016. "Kultura javne riječi ženskih časopisa od 1840. do 1970. godine." *Knjižničarstvo* 20, br. 2: 71–98.
- Zvonarek, Dobriła. 2012. "Marija Jurić Zagorka i njezina ,krivnja." *Blog: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu*, 29. studeni 2012. Pristupljeno: 11. 12. 2023. <http://nsk.hr/blog/marija-juric-zagorka-i-njezina-krivnja/>.

Izvori

Ženski list za modu zabavu i kućanstvo, 1925. 1, br. 1, travanj 1925.

Ženski list za modu zabavu i kućanstvo, 1926. 2, br. 7, studeni 1926.

Ženski list za modu zabavu i kućanstvo, 1927. 3, br. 2, svibanj 1927.

Ženski list za modu zabavu i kućanstvo, 1928. 4, br. 9, rujanj 1928.

Ženski list za modu zabavu i kućanstvo, 1929. 5, br. 2, veljača 1929.

Ženski list za modu zabavu i kućanstvo, 1930. 6, br. 1, siječanj 1930.

Ženski list za modu zabavu i kućanstvo, 1931. 7, br. 3, ožujak 1931.

Ženski list za modu zabavu i kućanstvo, 1932. 8, br. 8, kolovoz 1932.

<http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=COC31C8E-0793-48CB-97E0-2EB0E-36F718E>

Ženski list za modu zabavu i kućanstvo, 1933. 9, br. 12, prosinac 1933.

<http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=COC31C8E-0793-48CB-97E0-2EB0E-36F718E>

Ženski list za modu zabavu i kućanstvo, 1934. 10, br. 11, studeni 1934.

<http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=COC31C8E-0793-48CB-97E0-2EB0E-36F718E>

Ženski list za modu zabavu i kućanstvo, 1935. 11, br. 7, srpanj 1935.

<http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=COC31C8E-0793-48CB-97E0-2EB0E-36F718E>

Ženski list za modu zabavu i kućanstvo, 1936. 12, br. 2, veljača 1936.

<http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=COC31C8E-0793-48CB-97E0-2EB0E-36F718E>

Ženski list za modu zabavu i kućanstvo, 1937. 13, br. 6, lipanj 1937.

<http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=COC31C8E-0793-48CB-97E0-2EB0E-36F718E>

Ženski list za modu zabavu i kućanstvo, 1938. 14, br. 4, travanj 1938.

<http://dnc.nsk.hr/Newspapers/LibraryTitle.aspx?id=COC31C8E-0793-48CB-97E0-2EB0E-36F718E>

Abstract

Ženski list: Marija Jurić Zagorka's editorial approach

Objective. The aim of this paper is to explore the development and changes in the publishing policy of the women's magazine *Ženski list*, whose chief editor was Marija Jurić Zagorka. The magazine was published during the interwar period and significantly influenced the residents of the Kingdom of Yugoslavia and emigrants abroad with its content.

Approach/Methodology. The analysis of the magazine was conducted based on the most visually striking and/or important issues from each year of publication, totaling 14 issues. The analysis included the number of pages, quantity of illustrations and advertisements, citation of responsibility data, and graphic and thematic changes in the magazine design. Sources from the *Stare novine* portal and the Center for Women's Studies were used.

Results. The paper provides a brief historical overview of women's magazines worldwide, in Europe, and in the Kingdom of SHS/Yugoslavia. Furthermore, Marija Jurić Zagorka is highlighted as the journalist, and editor, followed by an analysis of the magazine issues. The uniqueness of this magazine lies in achieving high circulation and reaching readers from all social circles. Despite financial difficulties due to the non-receipt of subscriptions and economic crises, the magazine, in its 14 years of publication, kept up with innovations in the layout of visual and textual contributions. A significant increase in illustrations and advertisements is noted, indicating the magazine's close connection to its social environment, especially businesses and shops in Zagreb. There is also an observed increase in attributing authors to texts and photos or indicating the source from which the content was taken, demonstrating the editorial understanding of the concept of intellectual property.

Originality/Value. This paper provides an overview of publishing and editorial practices. In addition to technical characteristics, the paper offers a partial insight into the magazine's content, placing it in the context of publishing for women, by women, in the 1920s and 1930s.

KEYWORDS: editorial policy, Marija Jurić Zagorka, publishing, *Ženski list*

Uloga pokretnih knjižnica u županijskoj knjižničnoj mreži u kontekstu nabave novog bibliobusa Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica

Ana Škvarić

Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“ Koprivnica

ana@knjiznica-koprivnica.hr

Ljiljana Vugrinec

Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“ Koprivnica

ljiljana@knjiznica-koprivnica.hr

Valentina Mikec

Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“ Koprivnica

valentina@knjiznica-koprivnica.hr

Libellarium 15 (1) 2024: 47–65

Stručni rad / Professional Paper

UDK: 021.65 (497.525.1)

Primljeno / Received: 29. veljače 2024.

Prihvaćeno / Accepted: 11. travnja 2024.

doi: <https://doi.org/10.15291/libellarium.4393>

Sažetak

Cilj. Cilj je rada prikazati razvoj mreže pokretnih knjižnica u Koprivničko-križevačkoj županiji, istaknuti izazove u njihovu razvoju, funkcioniranju i financiranju, te naglasiti značaj i važnost postojanja bibliobusnih službi u županiji i Republici Hrvatskoj. Ujedno je cilj prikazati proces planiranja nadogradnje i opremanja novog bibliobusa Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica kao i mogućnosti razvoja programa i usluga s novim vozilom.

Pristup/metodologija/dizajn. Istraživanje je uključilo analizu zakonskog okvira za osnivanje i postojanje pokretnih knjižnica, isčitavanje i analizu postojećih statističkih podataka i izvješća o djelovanju narodnih knjižnica u Koprivničko-križevačkoj županiji te o djelovanju koprivničke Bibliobusne službe. Prikazana je izrada novog bibliobusnog vozila čiji su prostor i usluge kreirani na temelju uvida u funkcioniranje pokretnih službi u Hrvatskoj i drugim europskim zemljama, stečenih isčitavanjem stručne literature i osobnim uvidom autorica u rad i razvoj pokretnih knjižnica.

Rezultati. Rad problematizira proces i izazove uspostavljanja, održavanja i funkcioniranja mreže pokretnih knjižnica u Koprivničko-križevačkoj županiji. Predstavlja iskustvo i izazove nabave, dizajniranja, nadogradnje i opremanja novog bibliobusnog vozila kao

i razvoj programa i usluga koji je omogućen osiguravanjem novog prostora pokretne knjižnice.

Originalnost/vrijednost. Iskustva i primjeri izneseni u ovom radu rezultat su dugogodišnje angažiranosti i specijalizacije autorica u području pokretnog knjižničarstva. Rad predstavlja sintezu stručnih znanja stečenih praktičnim radom u organizaciji rada pokretnih knjižnica te neposrednim radom u samom bibliobusu, kao i prikupljanjem informacija i znanja kroz studentske boravke i upoznavanje ovog segmenta knjižničarstva neposrednim osobnim uvidom u rad i opremu te programe bibliobusa u drugim zemljama. Primjer uspostave i djelovanja koprivničke Bibliobusne službe, kao sastavnog i iznimno važnog dijela ukupne županijske mreže narodnih knjižnica u Koprivničko-križevačkoj županiji, te iznesena iskustva u nabavi, nadogradnji i opremanju novog, suvremenog bibliobusnog vozila mogu biti vrlo vrijedan izvor informacija za druge knjižnice koje također planiraju osnovati bibliobusnu službu ili nabavljati vozilo za rad pokretne knjižnice.

KLJUČNE RIJEČI:: bibliobus, bibliobusna služba, mreža pokretnih knjižnica

1. Uvod

1.1. Zakonski okvir i definicija pokretnih knjižnica

Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti (NN 17/2019) (dalje u tekstu: Zakon) propisao je u članku 10., stavku 2. obvezu osnivanja narodnih knjižnica. Prema istom su članku 10., stavak 3., općine i gradovi s manje od 3000 stanovnika dužni posebnim ugovorom obavljati djelatnosti narodne knjižnice povjeriti narodnoj knjižnici u drugoj općini ili gradu ako nemaju narodnu knjižnicu. Standard za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj (NN 103/2021) predviđa dva moguća oblika takve ugovorne djelatnosti koja se mogu uspostaviti u općini, a koja predstavljaju odgovarajuće ispunjenu zakonsku obavezu općine da svom stanovništvu osigura dostupnost knjižničnih usluga. To su: područna knjižnica ili bibliobusno stajalište. Standard za narodne knjižnice definira bibliobuse kao specijalno uređene pokretne knjižnice, smještene u cestovnom motornom vozilu – autobusu, kamionu ili kombiju – koje omogućuju pružanje knjižničnih usluga korisnicima u malim naseljima ili predgrađima gdje ne postoje narodne knjižnice.

Program razvoja mreže pokretnih knjižnica u Republici Hrvatskoj od 2023. do 2032., strateški dokument Ministarstva kulture i medija, naglašava važnost sustavnog razvoja pokretnih knjižnica kao temeljnih promicatelja kulturnih sadržaja u ruralnim i slabo nastanjenim područjima RH (Program 2023, 4). Sve navedeno upućuje da je za male općine koje, najčešće zbog financijskih razloga, ne mogu imati vlastitu knjižnicu, rješenje bibliobusno stajalište kao najbolji, a zapravo i jedini način da osiguraju knjižnične usluge za svoje stanovništvo i ujedno u potpunosti ispune obveze iz Zakona. Važno je i financiranje pokretne knjižnice: za pružanje bibliobusne usluge najčešće se sklapa ugovor s knjižnicom koja uslugu pruža, na temelju kojeg općina sufinancira bibliobus na godišnjoj razini, ali u znatno manjem iznosu nego što bi to zahtijevalo održavanje bilo kojeg oblika stacionirane knjižnice. S ob-

zirom na to da su u sufinanciranje bibliobusa uključeni županije i gradovi, odnosno osnivači županijskih matičnih narodnih knjižnica, cijena bibliobusne usluge za same općine time je povoljnija.

1.2. Mreža narodnih knjižnica u Koprivničko-križevačkoj županiji i uloga pokretnih knjižnica u županijskoj mreži narodnih knjižnica

Koprivničko-križevačka županija smještena je na sjeveru Hrvatske, uz granicu s Republikom Mađarskom, a graniči i s Međimurskom, Varaždinskom, Virovitičko-podravskom, Bjelovarsko-bilogorskom i Zagrebačkom županijom. Površine je 1772 km². Na području županije nalaze se tri grada (Koprivnica, Križevci i Đurđevac) te 22 općine, a prema Popisu stanovništva 2021., u županiji živi 101 221 stanovnik ili 57 stanovnika po km² (Državni zavod za statistiku 2022.). U županiji djeluju četiri samostalne narodne knjižnice, od toga tri gradske¹ i jedna općinska knjižnica² te dvije bibliobusne službe (u Koprivnici i Križevcima). Od 2015. županija je u cijelosti pokrivena uslugama narodnih knjižnica, tj. one su dostupne u svim jedinicama lokalne samouprave. Štoviše, radi se o jednoj od samo dvije županije u Hrvatskoj (uz Sisačko-moslavačku, ako se izuzme Grad Zagreb) koja je u razdoblju od donošenja Zakona o knjižnicama 1997. do novog Zakona o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti 2019., ostvarila 100 % pokrivenosti županije uslugama narodnih knjižnica (Vugrinec 2020, 130).

Sve knjižnice i bibliobusi uspješno ostvaruju svoju ulogu nositelja informiranja, kulturnih i obrazovnih programa u zajednici. Prepoznate su kao poželjna i rado korištena mjesta za provođenje slobodnog vremena i stjecanje znanja, za promicanje novih tehnologija, informacijske pismenosti, demokracije, socijalne inkluzije, očuvanja kulturne baštine. Djeluju kao institucije namijenjene i dostupne građanima svih dobi, obrazovanja i interesa, nastojeći primjenjivati suvremena stručna dostignuća i trendove te stalno inovirati svoj rad i unapređivati usluge za korisnike.

Usluge četiri narodne knjižnice i dva bibliobusa u 2022. koristilo je 16 060 aktivnih korisnika koji su se upisali ili obnovili članstvo u 2022. godini, te oni kojima je u dijelu godine vrijedilo članstvo iz prethodne godine (*Analiza stanja narodnih knjižnica u Koprivničko-križevačkoj županiji u 2022, 2023*). Gledano u postotku s obzirom na broj stanovnika, Koprivničko-križevačka županija na samom je vrhu u Republici Hrvatskoj po učlanjenosti u knjižnice s obzirom na to da narodne knjižnice i bibliobuse koristi čak 16 % stanovnika županije, odnosno svaki njezin šesti stanovnik. U usporedbi sa stanjem na razini Hrvatske, učlanjenost u knjižnice u županiji čak je za 5 % veća nego u RH. Naime, na razini Hrvatske, u narodne knjižnice prema podacima za 2021. bilo je učlanjeno 11 % stanovnika (Gabriel, 2022/2023, 8). Za pretpostaviti je da zabilježenom postotku učlanjenosti stanovništva Koprivničko-križevačke županije u narodne knjižnice u velikoj mjeri pridonosi upravo razvijena mreža stajališta pokretnih knjižnica koje obilaze 21 općinu (*Analiza stanja narodnih knjižnica u Koprivničko-križevačkoj županiji u 2022, 2023*) i omogućuju da cijela županija bude pokrivena knjižničnim uslugama. To potvrđuje i podatak da članstvo bibliobusa i dalje čini veliki udio u ukupnom broju

¹ To su: Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“ Koprivnica (knjižnica sa županijskom matičnom funkcijom), Gradska knjižnica „Franjo Marković“ Križevci i Gradska knjižnica Đurđevac.

² To je Narodna knjižnica Virje.

članova knjižnica u Koprivničko-križevačkoj županiji te iznosi čak 18 % od ukupnog broja učlanjenih korisnika u narodne knjižnice u županiji.

1.3. Pokretne knjižnice u Koprivničko-križevačkoj županiji danas

U Koprivničko-križevačkoj županiji djeluju dvije bibliobusne službe, organizirane uz gradske knjižnice u Koprivnici i Križevcima. Prva bibliobusna služba osnovana je 1979. u Koprivnici – Bibliobusna služba Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica. Koprivnički bibliobus, s dva djelatnika, pruža uslugu u 17 općina koprivničkog i đurđevačkog područja gdje ima 55 stajališta u 39 naselja, dvije ustanove i jednom poduzeću (*Analiza stanja narodnih knjižnica u Koprivničko-križevačkoj županiji u 2022, 2023*). Općine u kojima je Bibliobus Koprivnica jedini oblik narodne knjižnice jesu: Drnje, Đelekovec, Ferdinandovac, Gola, Hlebine, Kalinovac, Kloštar Podravski, Koprivnički Bregi, Koprivnički Ivanec, Legrad, Molve, Novigrad Podravski, Novo Virje, Peteranec, Podravske Sesvete, Sokolovac i Rasinja. Druga Bibliobusna služba u županiji osnovana je 2009. u Gradskoj knjižnici „Franjo Marković“ Križevci i s jednim djelatnikom pruža uslugu na području četiri općine Kalničkog prigorja te na širem području grada Križevaca gdje obilazi ukupno 23 naselja u kojima ima 35 stajališta (*Analiza stanja narodnih knjižnica u Koprivničko-križevačkoj županiji u 2022, 2023*). Općine u kojima je Bibliobus Križevci jedini oblik narodne knjižnice jesu: Gornja Rijeka, Kalnik, Sv. Ivan Žabno i Sv. Petar Orehovec.

Pokretne knjižnice u županiji značajno doprinose poboljšanju uvjeta života i kulturnog te obrazovnog standarda za stanovnike, osiguravajući dopunu ponudi školskih knjižnica te podršku odgojno-obrazovnom radu predškolskih ustanova, s obzirom na to da pružaju usluge djeci, učenicima, roditeljima, nastavnicima i odgajateljima velikog broja škola i vrtića. Također pružaju usluge i starim i nemoćnim korisnicima, kao i osobama s invaliditetom, odlaskom do njihova kućnog praga. Upravo ta socijalna usluga koju bibliobusi pružaju, usluga podrške i prisutnosti u životima onih koji su vezani za svoje mjesto boravka, dom ili ustanovu u kojoj su smješteni, uz onu knjižničnu, u smislu poticanja čitanja, vrlo je važna samim korisnicima, a često se nedovoljno o njoj zna i premalo se naglašava u javnosti (Vugrinec 2020, 134).

Dotrajala i tehnološki zastarjela bibliobusna vozila bila su godinama gorući problem u obje bibliobusne službe, osobito u Koprivnici, gdje je zbog masivnih kvarova na vozilu, tada starom 18 godina, početkom 2022. zaprijetilo čak i ukidanje službe. S obzirom na to da u 2021. nije ostvareno financiranje projekata nabave zamjenskih bibliobusa ni za koprivničku ni za križevačku bibliobusnu službu putem ESF programa Ministarstva kulture i medija RH „Čitanjem do uključivog društva“³ (Europski socijalni fond 2020) obje knjižnice prijavile su u jesen 2021. potrebu za nabavom novih bibliobusnih vozila putem Javnog poziva Ministarstva kulture i medija za predlaganje programa javnih potreba u kulturi Republike Hrvatske za 2022. Ministarstvo kulture i medija odobrilo je najprije inicijalna

³ Godine 2021. Ministarstvo kulture i medija u okviru Operativnog programa „Učinkoviti ljudski potencijali“ 2014. – 2020. i poziva na dodjelu bespovratnih sredstava „Čitanjem do uključivog društva“ osiguralo je sredstva za financiranje dvanaest projektnih prijedloga koji uključuju nabavu bibliobusa. Ukupni iznos bespovratnih sredstava iznosio je 41.000.000,00 HRK (5.441.635,14 EUR). Iz sredstava Europskog socijalnog fonda osigurano je 85 % navedenog iznosa, dok obvezni udio nacionalnog sufinanciranja od 15 % osigurava Ministarstvo kulture i medija iz Državnog proračuna Republike Hrvatske. Odlukom o financiranju podupire se provedba 12 projekata ukupne vrijednosti 35.000.000,00 HRK (4.645.298,29 EUR).

sredstva za križevački bibliobus, a potom i za koprivnički, te su obje knjižnice krenule u nabavu novih vozila. U sufinanciranje prve faze projekta, nabave podvozja za obje bibliobusne službe, uključili su se gradovi Koprivnica i Križevci, Koprivničko-križevačka županija, te općine koje koriste usluge bibliobusa. Podvozja za nove bibliobuse stigla su u prosincu 2022. kad je izvršena i njihova primopredaja. Nakon uspješno provedenog prvog dijela projekta, pripremljena je potrebna dokumentacija i nove specifikacije potrebne za izradu nadogradnje vozila te je financiranje druge faze projekta, izrade nadogradnje za oba vozila, prijavljeno Ministarstvu kulture i medija i odobreno za financiranje u 2023. Za drugu fazu projekta provedena je u prvoj polovici 2023. javna nabava i odabrani su izvođači radova. Novo križevačko vozilo, bibliokombi, dovršeno je i preuzeto 17. 11. 2023. kod izvoditelja radova na nadogradnji, tvrtke Matins d.o.o., sa sjedištem u Sesvetama. Bibliobus je svečano otvoren i pušten u rad 5. 12. 2023. S obzirom na to da se u slučaju koprivničkog vozila radi o zahtjevnijem projektu jer je u pitanju kamionsko podvozje, radovi na nadogradnji u trenutku pisanja ovoga članka (siječanj 2024.) još su uvijek u tijeku, a provodi ih poduzeće Fera Avto iz Maribora.

2. Potreba za novim bibliobusnim vozilom u Koprivnici

2.1. Pokretne knjižnice 21. stoljeća

Misija i djelovanje pokretnih knjižnica u Europi i u cijelom svijetu, pa tako i u Hrvatskoj, usmjerena je na omogućavanje dostupnosti i pružanje osnovnih knjižničnih usluga stanovništvu malih naselja, udaljenih od većih centara, koje nema mogućnost korištenja drugih knjižnica (Pezer i Vugrinec 2015, 224). Stajališta bibliobusa često su smještena uz dječje vrtiće i škole, pa su među najčešćim korisnicima upravo djeca, od jasljičke dobi nadalje. Stoga su vrlo važni programi i podrška poticanju čitanja koje u suradnji sa školama i vrtićima provode knjižničari pokretnih knjižnica. Bibliobusi također posjećuju različite specijalne ustanove i pružaju uslugu njihovim štićenicima – u bolnicama, zatvorima, domovima za starije i nemoćne, domovima za odrasle osobe s mentalnim poteškoćama i slično. Osobe treće životne dobi, osobe s poteškoćama kretanja i osobe s invaliditetom također su česti korisnici pokretnih knjižnica jer im bibliobusi mogu pružati usluge praktički na kućnom pragu pa ne moraju fizički dolaziti do stacionarne knjižnice (Vugrinec 2020, 133).

Čak i danas, u uvjetima kada su virtualne usluge sve dostupnije, a knjižnična građa i druge knjižnične usluge mogu se koristiti *online*, razvoj i primjena tehnologije koja je uobičajena u većim središtima, pa čak i u manjim gradovima, ne može se poistovjetiti s onom u malim općinama i naseljima u koja odlaze pokretne knjižnice. U takvim krajevima nije rijetkost da nema ni kvalitetnog signala za mobitel, a mogućnosti korištenja interneta mogu biti ograničene ili uopće ne postoje (Pezer i Vugrinec 2015, 225).

U slučaju pokretnih knjižnica „pokrivenost“ nekog područja njihovom uslugom u pravilu ujedno doslovno znači i „dostupnost“ tih usluga, jer bez pokrivenosti područja stajalištima pokretne knjižnice, najčešće ne bi moglo biti ni dostupnosti bilo kakvih knjižničnih usluga za stanovništvo (Vugrinec 2020, 134).

Uz svoju osnovnu ulogu – omogućavanje dostupnosti izvora informacija i literature

potrebne za formalno i neformalno obrazovanje, za poticanje vještine čitanja i raznih oblika pismenosti, te za cjeloživotno učenje i kvalitetno provođenje slobodnog vremena u čitanju iz užitka (*IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice*, 2022, 2), pokretne knjižnice provode niz projekata te organiziraju programe i aktivnosti namijenjene različitim dobnim i interesnim skupinama korisnika. Za korisnike na svojim stajalištima organiziraju pričaonice, književne susrete, predstave, čitateljske klubove, izložbe, predavanja, radionice itd. Pokretne knjižnice također omogućuju građanima besplatan pristup internetu i računalnoj tehnologiji, organiziraju obrazovne programe za razvoj različitih vrsta pismenosti, te u svemu tome redovito surađuju s općinama, školama, udrugama i različitim drugim institucijama na svom terenu. Pokretne knjižnice jednako su važne za područja koja obilaze, kao i mjesne stacionirane knjižnice za zajednice u kojima djeluju, a možda su i važnije jer nisu samo informacijski punktovi i mjesta za posudbu knjiga, već su u pravom smislu mjesta susreta i društvenog događanja na svojim stajalištima.

Prema IFLA-inim Smjernicama za pokretne knjižnice, kao osnovna svrha svake službe pokretne knjižnice navodi se da treba „promicati jednakopravnost u pružanju knjižničnih usluga povećanjem mogućnosti pristupa istima“ (*Smjernice za pokretne knjižnice* 2011, 11). Nadalje, iste Smjernice govore o pokretnim knjižnicama kao „održivom i isplativom⁴ načinu pružanja usluga stanovnicima koji su u nepovoljnom položaju kada je riječ o pristupu stacioniranoj knjižnici“. To najčešće podrazumijeva upravo stanovništvo malih naselja, udaljenih od većih centara u kojima postoje knjižnice.

2.2. Fizičko stanje koprivničkog bibliobusa i ograničenja postojeće prostorne organizacije

Prvo vozilo koprivničke bibliobusne službe nabavljeno je po osnutku službe 1979. godine i na cesti je provelo 25 godina. Nabavljeno je u Tvornici automobila u Mariboru, a tamo je napravljena i nadogradnja te unutrašnje uređenje (Škvarić i Vugrinec 2015, 3). Do 2003. godine vozilo zbog općeg stanja i učestalih kvarova te potpune neisplativosti popravaka više nije moglo ispunjavati svoju ulogu. Povučeno je s terena, a iste je godine zatvorena financijska konstrukcija za nabavu i opremanje novoga. (Tadašnje) novo vozilo izrađeno je na kamionskom podvozju i krenulo je na teren 2004. godine i od tada kontinuirano radi (Škvarić i Vugrinec 2015, 3). Kvaliteta izrade, specifičnosti i zahtjevnosti terena (uske i loše ceste, teško dostupna mjesta u brdskom dijelu županije za vozilo na kamionskom podvozju) i činjenica da bibliobus dio svog radnog vijeka nije bio garažiran učinili su da je vozilo u posljednjih pet i više godina u izrazito lošem stanju. Osim dva najveća problema, podvozja oštećenog i

⁴ Prema procjenama iz prakse, na temelju iskustava pojedinih županijskih matičnih službi, osnivanje općinske knjižnice s minimalnim fondom od 5 000 jedinica građe, u prostoru od minimalnih 100 m² koji treba urediti i opremiti, s jednim zaposlenikom, može stajati (minimalno) 150 000 eura ili i više. Troškovi redovne djelatnosti (plaća zaposlenika, materijalni i programski troškovi i sl.) zahtijevaju daljnjih minimalno 50-ak tisuća eura godišnje, što su za male općine često nedostižni iznosi. S druge strane, troškovi pokretnih knjižnica, koje s istim vozilom, fondom i djelatnicima opslužuju više jedinica lokalne samouprave, mogu biti višestruko jeftiniji jer ih više općina zajednički dijeli. Kada se u podupiranje usluge na svom području sufinanciranjem uključi i regionalna samouprava, te Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, taj trošak za same općine – korisnice može biti još prihvatljiviji.

oslabljenog hrđom i prokišnjavanja krovnih prozora, spoja kabine i nadogradnje, a s vremenom i drugih dijelova karoserije na spojevima oplata, postoji i niz drugih nedostataka poput neodgovarajućeg sustava grijanja i hlađenja, oslabljenih nosača policama, nedostatnog kapaciteta baterija za potrebe računalne opreme, učestalih kvarova i zamjena potrošnih dijelova, nedostupnosti potrošnih dijelova na tržištu zbog starosti vozila, poteškoća s pronalazanjem stručnjaka za popravak dijelova koji nisu serijski proizvedeni, što izuzetno poskupljuje održavanje vozila i uzrokuje njegov čest izostanak s terena. Osim potpune neekonomičnosti održavanja, navedeni problemi utječu i na sigurnost građe (npr. oštećenja uslijed prokišnjavanja), ali i na sigurnost i udobnost boravka korisnika i djelatnika u bibliobusu (hladnoća, vlaga, sigurnosni problemi s policama).

Osim problema tehničke i sigurnosne prirode, vozilo staro 20 godina postalo je i prostornom organizacijom neprimjereno potrebama suvremene knjižnice (Henley 2024). Od pokretne knjižnice očekuje se, kao i od stacionarne, da osim osiguranja dostupnosti knjižnične građe korisnicima, osigurava dostupnost svih vrsta znanja i informacija (IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice, 2022, 1), te da „...osigurava javno dostupan prostor za proizvodnju znanja, kulturno dijeljenje i razmjenu informacija te promicanje građanskog angažmana“ (IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice, 2022, 1). U tom kontekstu prostor postaje izuzetno važan, a prostor bibliobusa starog 20 godina namijenjen je prije svega prijevozu građe od stajališta do stajališta te njezinoj posudbi. Najveći je fokus u prostornoj organizaciji starog vozila bilo opremanje policama koje mogu zaprimiti što veći broj jedinica građe, koja se nadalje distribuira na stajališta. Usluga koju korisnici u postojećem prostoru očekuju jest posudba knjiga – sam prostor ne sugerira nikakve druge mogućnosti. Iako staro vozilo ima jednu klupu namijenjenu korisnicima, provođenje programa i uvođenje usluga koje podrazumijevaju boravak u prostoru, u postojećem vozilu nije bilo zamišljeno. Suvremena knjižnica je „mjesto za učenje, povezivanje, razvoj, suradnju“ (Henley 2024). Postojeće vozilo to nije jer planski opremljena mjesta za boravak, radionice, druženje, rad na računalima i pristup internetu ono jednostavno nema. Stoga je organizacija programa za najmlađe i uvođenje novih usluga za starije korisnike u starom vozilu bila velik izazov za djelatnike, ali i za korisnike, koji su se, srećom, vrlo rado i spremno prilagodili svim neudobnostima jednom kad im se ponudilo nešto novo i drugačije. Tako su, na primjer, za potrebe pričaonica i drugih programa koji se održavaju u prostoru bibliobusa nabavljene malene stolice bez naslona koje se kod spremanja slažu jedna na drugu i zauzimaju vrlo malo prostora, a za potrebe ljetne čitaonice za odrasle nabavljen je složivi vanjski namještaj i suncobran kako bi se prostor bibliobusa u slučaju povoljnog vremena mogao proširiti i na prostor izvan bibliobusa.

Novo vozilo u prostornom smislu donosi brojne pozitivne promjene. Članovi su se tima za njegovo opremanje pri planiranju prostora vodili upravo zahtjevima za suvremene prostore knjižnica, a ti se zahtjevi mogu svesti na otvorenost, raznovrsnost i udobnost, na uređenje prostora koji uzima u obzir sudjelovanje korisnika u programima, tiha mjesta za rad ili mjesta za grupni rad, mjesta za čitanje novina ili druženje uz piće, prostor za stvaranje i kreiranje (tzv. *makerspace*) i slično (Henley 2024.). Pokretna knjižnica zbog svoje veličine i specifičnosti ne može zadovoljiti sve potrebe koje imaju korisnici suvremene stacionirane knjižnice, ali može preuzeti pojedine elemente i prilagoditi ih potrebama svojih korisnika i prostoru kojim raspolaže, te pažljivo planirati unutrašnje uređenje, nabavu opreme i kreiranje usluga, što je u slučaju novog bibliobusa i učinjeno.

2.3. Zatvaranje financijske konstrukcije za financiranje novog koprivničkog bibliobusa

Nabava i opremanje novog bibliobusnog vozila u planovima je Knjižnice i čitaonice „Fran Galović“ Koprivnica duži niz godina. Od 2016. do 2020. knjižnica je redovito prijavljivala nabavu novog bibliobusa na programe investicijske potrebe Ministarstva kulture (kasnije Ministarstva kulture i medija) Republike Hrvatske, i svaki je put financiranje bilo odbijeno.⁵ Prijava na program „Čitanjem do uključivog društva“ ESF-a (Europski socijalni fond 2020) također nije dala rezultate, ali prepoznavši da je situacija alarmantna i da Koprivničko-križevačkoj županiji prijeti gašenje obiju bibliobusnih službi, Ministarstvo kulture i medija 2022. odobrilo je sredstva za nabavu, a 2023. i nadogradnju i opremanje kamionskog vozila za koprivničku službu i kombi vozila za križevačku, a tu su odluku slijedili i ostali financijeri – gradovi, županija i pojedine općine.

U prvoj fazi projekta, tj. u zatvaranje financijske konstrukcije za nabavu novog vozila koprivničke Bibliobusne službe, osim Ministarstva kulture i medija, uključio se i Grad Koprivnica, Koprivničko-križevačka županija te općine Drnje, Ferdinandovac, Gola, Koprivnički Bregi, Koprivnički Ivanec, Novo Virje i Peteranec. Investicija provedbe prve faze nabave novog bibliobusa u 2022. godini iznosila je 736.250,00 kn, odnosno 97.717,17 € kojima je nabavljeno kamionsko podvozje za nadogradnju u bibliobusno vozilo. Za drugu fazu provedbe projekta, tj. za financiranje izrade nadogradnje osigurana su sredstva Ministarstva kulture i medija RH (gotovo 50 %), a uključili su se i Grad Koprivnica i Koprivničko-križevačka županija. Nakon završetka nadogradnje, a prije puštanja vozila u promet, bit će potrebno provesti i projekt oslikavanja vozila vanjskim naljepnicama sa suvremenim i svim korisnicima atraktivnim dizajnom, za što je u trenutku pisanja rada u tijeku zatvaranje financijske konstrukcije i postupak biranja autora dizajna i izvođača oslikavanja vozila.

3. Novo vozilo (u izradi) koprivničke Bibliobusne službe

3.1. Nabava podvozja budućeg bibliobusa

Po osiguravanju sredstava, 2022. godine pokrenut je postupak javne nabave za kupnju podvozja (šasije), a u 2023. planirana je njegova nadogradnja i opremanje. Podvozje je kupljeno i dostavljeno u prosincu 2022. Riječ je o kamionu IVECO Eurocargo ML160E28/FB, šasija s kabinom maksimalnog opterećenja 15 990 kg. Odlučeno je da knjižnica ponovno nabavi kamionsko podvozje jer se ono veličinom i tehničkim karakteristikama pokazalo najboljim rješenjem za osobitosti terena koji obilazi. Vozilo je dimenzija 10 147 mm x 2295 mm x 2745 mm (Elektronički oglasnik javne nabave RH 2023), gotovo 1,5 m duže i veće nosivosti od postojećeg, s tri sjedala u kabini za razliku od dosadašnja dva.

⁵ Pregled odbijenih programa Ministarstva kulture i medija u razdoblju 2016. – 2020. dostupan je na: <https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/financiranje-odbijenih-programa-2012-2022/16360>.

3.2. Provođenje natječaja za nadogradnju i opremanje novog vozila 2023./2024.

Početakom 2023. u koprivničkoj knjižnici imenovan je tim za opremanje novog vozila sastavljen od bibliobusne posade Valentine Mikec i Anastazije Vedriš, voditeljice Županijske matične službe Ljiljane Vugrinec, bivše djelatnice bibliobusa Ane Škvarić i ravnatelja Karla Galinca. Zadatak tima bio je utvrditi tehničke specifikacije budućeg vozila potrebne za provođenje javnog natječaja, izraditi troškovnik, te opis projekta nadogradnje i prijedlog organizacije i uređenja prostora nove pokretne knjižnice. Prije svega navedenog bilo je nužno provesti analizu postojećeg stanja i utvrditi buduće potrebe imajući na umu suvremene trendove u knjižničarstvu, potrebe korisnika, financijske mogućnosti i kadrovske resurse Bibliobusne službe. Članice tima Ljiljana Vugrinec i Ana Škvarić imenovane su u Stručno povjerenstvo za pripremu i provedbu postupka javne nabave: opremanje i nadogradnja kamionskog podvozja za bibliobus, a postupak je provodio Grad Koprivnica. Po provođenju postupka i odabiru izvođača radova, zadatak tima bio je praćenje tijeka radova i suradnja s izvođačem te u skladu s uvjetima natječaja, troškovnikom i traženim tehničkim specifikacijama, rad na korekcijama i poboljšanjima inicijalnog projektnog plana.

Najvažnija premisa za izradu novog vozila bila je fizička dostupnost i nesmetano kretanje za sve postojeće i potencijalne članove bibliobusa, što je podrazumijevalo ugradnju ulazne rampe za osobe s invaliditetom, ugradnju dvorazinskog rukohvata za djecu i odrasle, te izradu poda jednake nivelacije u svim dijelovima prostora s protukliznom podnom oblogom. Odlučeno je da novo vozilo neće imati krovne prozore kako bi rizik prokišnjavanja bio minimalan i da će vozačka kabina biti u potpunosti odvojena od knjižničkog prostora kako bi se spriječile potencijalne komplikacije i oštećenja na spoju kabine i nadogradnje. Posebno je naglašeno kako svi elementi vozila ispod podvozja moraju biti izrađeni od nehrđajućih materijala te kako nadogradnja mora omogućavati jednostavan i siguran pristup svim uređajima i sustavima vozila. Općenito, izrađena tehnička specifikacija detaljno je opisala potrebe novog bibliobusa i dokument je sam po sebi vrlo dobar pregled buduće organizacije rada suvremene bibliobusne službe.

Dokumentacija o nabavi pripremljena je u ožujku 2023., a natječaj je objavljen u Elektroničkom oglasniku javne nabave 13. 3. 2023. godine. Prvi je natječaj poništen 21. 4. 2023. jer ni jedan prijavitelj nije zadovoljio uvjete natječaja, a ponovljeni natječaj raspisan je 12. 5. 2023. i bio je uspješan. Za izvođača radova odabrana je tvrtka Fera Avto, proizvodnja, trgovina in storitve d.o.o. iz Maribora, već iskusna u izradi takve vrste vozila jer su prijašnjih godina izradili nadogradnje i opremili bibliobuse Mariborske knjižnice, Osrednje knjižnice Srečka Vilharja Koper, Knjižnice Ivana Potrča Ptuj i zajednički bibliokombi Knjižnice Franceta Bantiča Kamnik i Knjižnice Domžale.

3.3. Tijek radova i plan završetka novog bibliobusa

Ugovor s odabranim izvođačem potpisan je 16. 6. 2023. Vozilo je dopremljeno u Maribor 20. 6. 2023. i tada su započeti radovi na nadogradnji. Tim za opremanje bibliobusa u međuvremenu je pripremio prijedlog prostorne organizacije, a tijekom ljeta zajednički

se radilo na pojedinostima opremanja i izrade namještaja. S izvođačem radova održavani su sastanci putem Zooma i *maila*, a članovi tima u nekoliko navrata posjetili su Maribor kako bi vidjeli i dokumentirali tijekom radova te dogovorili određene detalje izrade za koje je bilo važno da se utvrde na licu mjesta, u samom prostoru budućeg bibliobusa. Krajem siječnja 2024. godine bibliobus je počeo dobivati svoj konačni oblik. Izrađena je čelično-aluminijska konstrukcija nadogradnje, tj. budućeg novog knjižničnog i radnog prostora. Napravljena su spremišta ispod podvozja, izvedena je priprema za ulazne stepenice i mehaničku rampu za osobe s invaliditetom i ugrađena su ulazna hidraulična vrata. Postavljene su vanjske oplata, naručene su police i nosači polica, izrađen je prototip radnog prostora za knjižničare. Utvrđeno je na koji će način biti izrađena i ugrađena korita za slikovnice, dogovorena je boja presvlaka tapeciranog namještaja, vrsta i boja budućeg protukliznog poda. Dogovoreno je na kojem će mjestu biti ugrađeni nosači za projektor i platno za projekcije, kao i umivaonik s tekućom vodom, te konačne dimenzije i položaj radnog stola za knjižničara i posudbenog pulta. Vozilo je pripremljeno za bojanje vanjskih oplata, nakon čega slijedi ugradnja rampe i montiranje namještaja te ostali završni radovi. Dovršetak radova na nadogradnji i opremanju u tom je trenutku bio planiran za travanj 2024. godine.

Članovi tima za nadogradnju i opremanje istovremeno su prikupljali ponude za rješenje vanjskog izgleda, tj. dizajn karoserije koji treba biti prepoznatljiv, suvremen, privlačan svim skupinama korisnika i primjeren pokretnoj knjižnici. To će biti zadnji korak u provedbi ovog zahtjevnog višegodišnjeg projekta, nakon kojeg će novi bibliobus konačno krenuti na teren prema novom rasporedu stajališta i novoj satnici koja će biti primjerenija potrebama korisnika.

4. Novi bibliobus – nova, redefinirana pokretna knjižnica

Kako bi se naglasila prostorna poboljšanja koja donosi novi bibliobus, važno je ukratko opisati stari. U starom bibliobusu spojene su kabina i teretni, tj. knjižnični prostor. S desne strane od ulaza nalazi se mali posudbeni pult, prolaz do kabine i ormar za opremu i alate kojima se služe djelatnici. U dnu bibliobusa s lijeve strane od ulaza nalazi se klupa za korisnike iza koje su ugrađena korita za slikovnice do kojih se može doći samo ako korisnik sjedne ili se popne na klupu, pa ona tako gubi svrhu mjesta za sjedenje, čitanje i zadržavanje i pretvara se u svojevrsnu stepenicu za pristup teško dostupnim slikovnicama. Svaka slobodna vertikalna površina bibliobusa prekrivena je policama s knjigama, a knjižničar-informator koristi mali pult, nelogično smješten usred prostora koji bi trebao biti namijenjen korisnicima, a koji je istovremeno posudbeni pult i improvizirano radno mjesto knjižničara gdje se odrađuje sav organizacijski, komunikacijski i administrativni posao vođenja službe.

Prostora za napredak bilo je mnogo, a iskorištene su sve mogućnosti poboljšanja koje je koprivnička bibliobusna služba financijski mogla osigurati. Novi bibliobus ima drugačije organiziran prostor za korisnike i potpuno novi koncept radnog prostora za djelatnike. Kamionska kabina u potpunosti je odvojena od same knjižnice tj. nadogradnje. Prostor je opremljen suvremenom tehničkom opremom i opremom koja osigurava ugodan boravak i rad.

Svaki element nove organizacije i opreme detaljno je promišljen i temelji se na iskustvima dugogodišnjih djelatnika, suradnika i kolega, na potrebama suvremene knjižnice i njezinih korisnika i nalazi uporišta u stručnoj literaturi i zakonskim propisima.

Još 2021., kada je koprivnička knjižnica pokušala osigurati sredstva za novo vozilo putem ESF programa „Čitanjem do uključivog društva“ (Europski socijalni fond 2020), sastavljen je popis želja za novi bibliobus. Opsežan popis uključio je sljedeće: klimu i grijanje, priključke za struju i Internet, 2 pulta/radna mjesta, ormar za AV opremu, kuhinju s toplom vodom, mikrovalnom pećnicom, aparatom za kavu i kuhalom za vodu, ladice za knjige i slikovnice na izvlačenje, linijsko LED osvjetljenje po cijeloj dužini vozila, ozvučenje po cijeloj dužini vozila, lagane i prilagodljive police za knjige, visoki stalak za DVD-e na okretanje, brzo bežično punjenje uređaja, kutno sjedalo za korisnike sa stolićem, stajaće mjesto za pregled kataloga i novina, tendu/nadstrešnicu na izvlačenje u dužini cijelog vozila, mehaničku rampu za osobe s invaliditetom. Taj popis nazvan je listom želja, ali zapravo se radi o stvarnim potrebama. Svi elementi novog prostora i opreme definirani su tehničkom specifikacijom koja je bila dio natječajne dokumentacije (Elektronički oglasnik javne nabave RH 2023), a velik dio gore navedenih potreba našao se u tehničkoj specifikaciji. Osim već navedenih potreba za omogućavanjem lakog i jednostavnog pristupa za sve postojeće i potencijalne korisnike, tehničkim poboljšanjima čija je svrha što veća dugovječnost vozila i što manje kvarova i posljedičnih troškova, te optimizacija potrošnje energije i osiguravanje ugodnog boravka u vozilu u smislu postojanja odgovarajućeg sustava grijanja i hlađenja, tehničke specifikacije uvjetovale su i sve ostale aspekte boravka i rada u bibliobusu.

Prostor novog bibliobusa podijeljen je u dva dijela: na ulazni dio s radnim prostorom za knjižničare s posudbenim pultom i na prostor za boravak korisnika: čitanje, druženje, radionice, video i filmske projekcije i sve ostale usluge koje su se dosad provodile u otežanim uvjetima ili uopće nisu bile provedive. Radni prostor za knjižničare dosad praktički nije postojao – bio je sveden na mali posudbeni pult i na jedan neprimjereno malen i nizak stolić za računalo, smješten na potpuno neodgovarajućem mjestu među policama, gdje se knjižničaru nije mogao osigurati rad na siguran način, niti je mogao raditi, a da korisnici nemaju uvid u službene dokumente, prepiske i poslovnu komunikaciju. Naime, broj i raspored stajališta te radno vrijeme provedeno na terenu koje je istovjetno punom radnom vremenu knjižničara u bibliobusu, diktira knjižničaru ne samo rad s korisnicima dok je u bibliobusu, već i pripremu programa i usluga te odrađivanje brojnih drugih zaduženja koja proizlaze iz procesa rada i definirana su ugovorom o radu – knjižničar u svom radnom vremenu nema drugo vrijeme koje provodi u dislociranom uredu i bavi se vođenjem i unapređenjem rada službe – on to mora raditi dok je na terenu. Stoga je bilo nužno osigurati radni prostor za (relativno) nesmetan rad knjižničara koji nije istovremeno posudbeni pult i mjesto za korisnike. Dio prostora bibliobusa stoga je predviđen samo za djelatnike i tu je smješten ured za knjižničara s odgovarajućim ormarićima za pohranu materijala, opreme i dokumenata, mini kuhinja opremljena hladnjakom, mikrovalnom pećnicom i umivaonikom s dostupnom toplom vodom, te veliki radni pult opremljen računalom i multifunkcionalnim uređajem za ispis, skeniranje i kopiranje koji služi i kao posudbeni, koji je kutnim elementom odvojen od ostatka prostora, ali ujedno s njim dobro povezan. Na taj je način knjižničaru omogućen rad na ostalim poslovima, a knjižničarskom tehničaru/vozaču rad s korisnicima.

U prostoru za korisnike predviđen je smještaj minimalno 3000 jedinica knjižnične građe, ali i puno više mjesta za boravak korisnika u odnosu na staro vozilo. Ovdje važnu ulogu

preuzima prostrani i dobro osvjetljen kutak za sjedenje čija je kutna klupa ujedno i spremište, a duž cijele jedne strane s policama smještene su kutije za slikovnice i drugu građu koje imaju ugrađena individualna sjedala koja se mogu izvući za sjedenje ili gurnuti ispod police kako bi se nesmetano mogla pregledavati građa. Time se dobiva kvalitetan dodatni spremišni prostor, građa za najmlađe postaje lako dostupna za traženje, čitanje i razgledavanje i osigurava se dovoljan broj sjedećih mjesta za slobodno korištenje i za provođenje raznovrsnih programa za korisnike. Sjedeće mjesto za korisnike predviđeno je i pored posudbenog pulta, a ispod rotirajućeg stalka za građu smještena je kutija/tabure koja se u slučaju potrebe može koristiti kao još jedno sjedeće mjesto. Planirana je ugradnja projektora i velikog platna za projekcije, koje se može koristiti i kao fizička pregrada pri provođenju programa za različite korisničke skupine. Iznad kutka za sjedenje planirana je veća slobodna površina koja služi kao izložbeni prostor za izlaganje radova nastalih na kreativnim radionicama i spontano tijekom boravka u bibliobusu ili inspiriranih programima u bibliobusu. Naposljetku, planirana je ugradnja tende dužine 4 m iznad ulaznog dijela bibliobusa, koja će za ljetnih mjeseci štiti od sunca i omogućiti održavanje programa i zadržavanje korisnika i izvan prostora bibliobusa, u ugodnom ambijentu opremljenom vanjskim namještajem. Za razliku od starog, novi bibliobus imat će lagane drvene police bez rubnih lajsni i s praktičnim držačima za knjige, kako bi se knjige lako pospremale i uzimale s polica, a da pritom ne nastaju oštećenja na građi. Sve police bit će prilagodljive visine. Velika je novost i pomično mjesto za računalo, čiji će se smještaj moći prilagođavati potrebama rada i organiziranih programa u vozilu, a koje će biti namijenjeno prije svega korisnicima i po potrebi knjižničarima kao stajaći posudbeni pult u slučaju veće gužve i frekvencije posudbe. Osim rada na računalu i korištenja interneta, korisnicima će biti omogućeno korištenje multifunkcijskog uređaja za potrebe ispisa, skeniranja i kopiranja.

5. Budućnost pokretnih knjižnica u kontekstu županijske mreže narodnih knjižnica

5.1. Budući razvoj pokretnih knjižnica u mreži narodnih knjižnica Koprivničko-križevačke županije

Zbog demografske strukture⁶ – tj. velikog broja naselja i malog broja stanovnika u općinama i naseljima te slabe ili nepostojeće prometne povezanosti između naselja, u Koprivničko-križevačkoj županiji i dalje ne postoje objektivni preduvjeti za osnivanje većeg broja op-

⁶ Prema Popisu 2021. u Koprivničko-križevačkoj županiji je 54 % gradskog stanovništva, a 46 % seoskog. Velika većina općina ima manje od 3000 stanovnika. Njih 19 od ukupno 22 (od toga ih je čak 13 s manje od 2000 stanovnika). Samo 3 općine imaju više od 3000 stanovnika, a od toga 2 općine imaju između 3000 i 4000 stanovnika (Virje i Sveti Petar Orehovec), dok jedna ima između 4000 i 5000 (Sv. Ivan Žabno). Pri tome je samo jedno naselje u općinama s više od 2000 stanovnika (Virje). Većina općina sastoji se od većeg broja međusobno udaljenih i javnim prometom vrlo slabo povezanih naselja – prosječno u jednoj općini ima 8 naselja (najmanje 2, a najviše 39 – u općini Sv. Petar Orehovec). Od ukupno 186 naselja u općinama, 172 naselja ili 92 % ima manje od 1000 stanovnika. Od 172 naselja s manje od 1000 stanovnika, čak 130 ili 69 % ukupnog broja naselja u općinama ima manje od 200 stanovnika. U 13 naselja ili samo 7 % ukupnog broja naselja u općinama ima između 1000 i 2000 stanovnika.

ćinskih stacioniranih knjižnica. Međutim, čak i kad bi postojalo više knjižnica u općinskim središtima, one ne bi mogle biti dovoljno dostupne stanovnicima, osobito djeci i starijima koji nemaju mogućnost samostalnog korištenja automobilskog prijevoza, u naseljima izvan općinskih središta, često udaljenima više desetaka kilometara, jer u županiji ne postoji javni prijevoz koji bi to omogućio. Stoga će se u županiji i nadalje kontinuirano i sustavno poticati razvoj pokretnih knjižnica koje su se u danim uvjetima pokazale racionalnije, a istovremeno su u skladu sa Zakonom i Standardom te zadovoljavajuće stručno i profesionalno ispunjavaju osnovne potrebe stanovnika za knjižničnom uslugom.

Na temelju Programa razvoja mreže pokretnih knjižnica u Republici Hrvatskoj koji je donijelo Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske 9. 10. 2023., kao i na temelju dugoročnih planova razvoja županijske mreže narodnih knjižnica, u županiji se planira i osnivanje treće bibliobusne službe, u Gradskoj knjižnici Đurđevac, i to ponajprije radi nužnosti rastećivanja Bibliobusa Koprivnica koji trenutačno pokriva 17 općina s više od 50 stajališta. Po Standardu, za rad u jednoj smjeni kao optimalno predviđeno je 20 stajališta u dvotjednom načinu rada. Pri tome, potreba i zahtjeva za uvođenjem novih stajališta na terenu i dalje ima sve više, ali ih trenutačno, sa samo dva bibliobusa, nije moguće sve obuhvatiti. Čak ni druga smjena rada postojećih bibliobusa, iako poželjna, ne bi u potpunosti riješila problem jer su potrebe za stajalištima većinom prijevodne (uz vrtiće, škole i sl.). Stoga bi se jedino osnivanjem treće službe mogao omogućiti kvalitetniji rad postojećih pokretnih knjižnica u županiji i omogućiti dostupnost knjižničnih usluga i u dodatnim naseljima u đurđevačkom i koprivničkom dijelu županije.

5.2. Mreža stajališta koprivničkog bibliobusa

Koprivnički bibliobus trenutačno obilazi ukupno 55 stajališta. Od toga broja 46 stajališta nalazi se u 34 naselja na području 17 općina (Koprivnički Breg, Gola, Novigrad Podravski, Drnje, Koprivnički Ivanec, Rasinja, Sokolovac, Hlebine, Legrad, Peteranec, Đelekovec, Kloštar Podravski, Ferdinandovac, Kalinovac, Novo Virje, Molve), šest stajališta nalazi se u pet naselja u gradu Koprivnici, odnosno u njegovim rubnim naseljima udaljenim od središta grada i gradske knjižnice, dva su stajališta u dvije ustanove (Dom za starije i nemoćne u Koprivnici i objekt Crvenkapica Dječjeg vrtića Tratinčica u Kampusu), a jedno je stajalište u poduzeću Carlsberg Croatia (*Izješće o radu za 2022. godinu: Knjižnica i čitaonica "Fran Galović" Koprivnica 2023*).

Jedna je od dužnosti djelatnika bibliobusne službe i praćenje promjena na terenu, poput otvaranja novih vrtića ili vrtićkih objekata s kojima je moguće i potrebno uspostaviti suradnju, kao i domova za starije osobe. Sa smanjenjem stanovništva ruralnih područja ponekad dolazi i do zatvaranja područnih škola radi premalog broja učenika, što posljedično dovede do gubitka središnjih kulturnih točaka u takvim malim naseljima pa često više ni kod odraslih nema interesa za knjižničnu uslugu. Izuzetno je važan element kod planiranja stajališta vrijeme dolaska, odnosno termin. Koprivnička bibliobusna služba ima dva djelatnika koji rade u jednoj, jutarnjoj smjeni, tako da je do uvođenja druge smjene nemoguće uslugom obuhvatiti stanovnike koji su na radnom mjestu u vrijeme dolaska bibliobusa na stajališta. Ipak, čak 47 od 55 stajališta koprivničkog bibliobusa direktno je i lokacijom vezano uz ustanove, to jest škole (14 matičnih, 24 područne) i vrtiće (23 objekta). S obzirom na velik broj općina i ustanova koje obilazi, a time i preopterećenost brojem stajališta u dvotjednom

rasporedu, izazovno je prilagoditi satnicu individualnim potrebama svakog stajališta. Većini vrtića najviše odgovara dolazak bibliobusa u vrijeme između doručka i ručka (8.30 – 11.30), većini škola najviše odgovara vrijeme velikog odmora, pri čemu rasporedi zvona variraju, a treba uzeti u obzir da neke škole imaju jednosmjenski, neke dvosmjenski raspored, a u nekima je uvedena cjelodnevna nastava. Za optimalan obuhvat trenutačnih i potencijalnih korisnika, nužno je surađivati s ustanovama i općinama, stalno pratiti potrebe i truditi se prilagođavati. S dolaskom novog vozila u koprivničku bibliobusnu službu u planu je značajnija prilagodba dvotjednog rasporeda upravo kako bi se moglo obuhvatiti i one korisnike koji dosad nisu bili obuhvaćeni.

5.3. Analiza broja i strukture korisnika u koprivničkom bibliobusu i kakve će promjene donijeti novo vozilo

Prema internim statističkim podacima za 2022. godinu vezanim uz strukturu korisnika, prema obrazovno-profesionalnom kriteriju koprivnička je bibliobusna služba imala oko 26 % djece predškolske, odnosno vrtićke dobi, oko 50,5 % korisnika osnovnoškolske dobi, oko 1 % korisnika srednjoškolske dobi, oko 0,5 % studenata, oko 5 % umirovljenika, oko 12,5 % zaposlenih, oko 1 % nezaposlenih, oko 2 % su ustanove (vrtići, škole, druge bibliobusne službe), te oko 1,5 % ostalih korisnika. Prema tome, više je od 75 % korisnika Bibliobusne službe u procesu odgoja i obrazovanja jer se radi o djeci predškolske i školske dobi, što je direktno vezano uz činjenicu da bibliobus obilazi teren u jutarnjoj smjeni, te da je većina stajališta fizički vezana upravo uz vrtićke objekte, te područne i matične škole. Kada s dolaskom novog vozila dođe i do planirane potpune prilagodbe rasporeda stajališta, očekuje se i priljev novih korisnika koji će se upisati, koristiti usluge bibliobusa i posuđivati građu, a koji to dosad nisu mogli zbog vremena dolaska i prekratkog vremena zadržavanja na stajalištima te zbog prevelikog broja stajališta u danu. Tu se ponajprije misli na vrtiće za koje je vrijeme dolaska prekasno u danu, te na škole kod kojih bibliobus ne dolazi za vrijeme velikog odmora ili uvijek dolazi u jutarnjoj smjeni, a polovica učenika pohađa nastavu u popodnevnoj smjeni pa će se naći povoljniji termini.

U područjima koja obilazi bibliobus veći dio zaposlenog stanovništva još uvijek radi u jutarnjoj smjeni pa će se njih moći obuhvatiti knjižničnom uslugom tek kada i ako se zaposli još jedna posada bibliobusa i uvede rad i u drugoj smjeni. U slučaju otvaranja još jedne službe u Đurđevcu koja bi preuzela dio terena koprivničke, postojala bi puno veća mogućnost da se postojeća stajališta primjerenije organiziraju, s boljim terminima i duljim vremenom trajanja, te da se otvore nova stajališta u mjestima gdje za to postoji potreba i potražnja, ali trenutačno nema mogućnosti da ih se uvrsti u raspored obilaska. Primjerice, to su brojne područne škole u malim mjestima na đurđevačkom području, područne škole OŠ Legrad i OŠ Sokolovac, a treba uzeti u obzir i nove vrtićke objekte koji su u planu za izgradnju u idućih nekoliko godina. Do uvođenja još jedne smjene u koprivničkoj bibliobusnoj službi ili još jedne bibliobusne službe u županiji vjerojatno neće biti većih i značajnijih promjena u strukturi korisnika jer je u trenutačnim uvjetima moguće obilaziti samo ograničen broj ustanova i mjesta u prekratkim terminima.

5.4. Uvođenje i provođenje novih usluga i programa

Novo će vozilo koprivničkoj bibliobusnoj službi donijeti brojne pozitivne promjene vezane uz sam knjižnični prostor. Ono će biti ugodnije za dulji boravak korisnika i djelatnika, pri-mjerenije za pristupačnost i čuvanje knjižnične građe, lako prilagodljivo, multifunkcionalno i odgovarajuće za provođenje različitih vrsta programa, te sa suvremenom opremom za ko-risnike i djelatnike.

Novi prostor nastojat će se u najvećoj mogućoj mjeri prilagoditi, podijeliti u zone po dob-nim skupinama i označiti kako bi se i korisnicima i djelatnicima maksimalno ubrzalo pro-nalaženje građe i olakšalo korištenje usluga. Svi programi koji se s trenutačnim vozilom zbog nepovoljnih uvjeta nerijetko moraju održavati van prostora bibliobusa i u drugim ustanovama, sada će se moći održavati u ugodnom i primjerenom prostoru, a s velikim brojem površina za sjedenje i tendom iznad ulaza olakšat će se i mogućnost duljeg borav-ka i korištenja građe.

Uz postojeće, u novom vozilu u planu su i nove usluge poput korištenja računala, interne-ta i multifunkcijskog uređaja, korištenja igračaka i STEM opreme, te programa poput po-učavanja različitih skupina korisnika informatičkoj, informacijskoj i medijskoj pismenosti, radionica kreativnog pisanja, te edukacija za odgojitelje, učitelje, mlade roditelje i druge korisnike o novoj i kvalitetnoj građi primjerenoj za odgovarajuće uzraste, kao i mnogo-strukim koristima i važnosti čitanja za djecu. Ritam uvođenja i provođenja novih usluga i programa prilagodit će se ritmu nabave odgovarajuće opreme i potrebama na područjima koje bibliobus obilazi.

6. Zaključak

Ministarstvo kulture i medija prepoznalo je značaj i potencijal pokretnih knjižnica kao jednog od temeljnih promicatelja kulturnih sadržaja u ruralnim i slabo nastanjenim po-dručjima Republike Hrvatske, ponajprije vezanih uz poticanje čitanja, razvoja korisničke publike te uključivanja u kulturni život stanovnika koji žive udaljeno od kulturnih sredi-šta. Zbog toga je iniciralo izradu Programa razvoja mreže pokretnih knjižnica u Republici Hrvatskoj za desetogodišnje razdoblje od 2023. do 2032., strateškog dokumenta kojim se određuje smjer razvoja pokretnih knjižnica i način njegove realizacije. Izrada Progra-ma razvoja pokretnih knjižnica za desetogodišnje razdoblje bitan je korak u nastojanjima da se osigura sustavan razvoj pokretnih knjižnica koje predstavljaju važan dio mreže narodnih knjižnica. Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“ Koprivnica ciljeve iz spomenutog Programa provodi u praksi kao dio svoje misije još od 1979. godine, a njezina Bibliobusna služba već 45 godina obogaćuje živote stanovnika manjih mjesta i općina u Koprivnič-ko-križevačkoj županiji kulturnim i edukativnim sadržajima, s prvenstvenim ciljem po-ticanja čitanja, donoseći mještanima naselja udaljenih od većih centara i knjižnica mo-gućnost korištenja knjižničnih usluga, takoreći na kućnom pragu. Uz to, bibliobus ima i važnu ulogu pokretnog informacijskog i kulturnog centra koji je izuzetno važna podrška odgojnim i obrazovnim ustanovama koprivničke Podravine, formalnom i neformalnom obrazovanju, kao i svim stanovnicima spomenutih općina u kvalitetnom provođenju slo-

bodnog vremena, učenju novih vještina i sličnom. Osim djelatnika, preduvjet je za rad službe funkcionalno, kvalitetno, redovito održavano i suvremeno opremljeno vozilo s prostorom prilagođenim suvremenim uslugama i potrebama. Koprivnička služba taj je uvjet sve teže ispunjavala, a brojni pokušaji da se nabavi novo vozilo urodili su plodom tek 2022. godine kad je Ministarstvo kulture i medija odlučilo sufinancirati njegovu nabavu – projekt u koji su se spremno uključili i Grad Koprivnica, Koprivničko-križevačka županija i pojedine općine koje obilazi koprivnički bibliobus. Nakon što bude dovršen i zamijeni staro vozilo, novi i suvremeni bibliobus bit će neophodna garancija opstanka Bibliobusne službe, a time i knjižničnih usluga na području 17 općina Koprivničko-križevačke županije. I ne samo to – tehnološki naprednije vozilo, prilagođeno pružanju usluga u današnjem okruženju u kojem se isprepliću analogni i digitalni sadržaji, bit će spremno pružati usluge u skladu sa suvremenim potrebama korisnika, te i nadalje pružati djelotvornu podršku stanovništvu u svim segmentima njihova života, učenja i rada, kao njihova knjižnica u zajednici.

Literatura

Analiza stanja narodnih knjižnica u Koprivničko-križevačkoj županiji u 2022. Koprivnica: Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“ Koprivnica. Pristupljeno: 25. siječnja 2024. <https://www.knjiznica-koprivnica.hr/wp-content/uploads/2024/01/Opisna-analiza-narodne-knjiznice-u-zupaniji-2022.pdf>.

Državni zavod za statistiku. 2022. "Objavljeni konačni rezultati Popisa 2021." Pristupljeno 22. siječnja 2024. <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270>.

Elektronički oglasnik javne nabave RH. 2023. "Opremanje i nadogradnja kamionskog podvozja za bibliobus." Pristupljeno: 29. siječnja 2024. <https://eojn.nn.hr/SPIN/APPLICATION/IPN/DocumentManagement/DokumentPodaciFrm.aspx?id=7316487>.

Europski socijalni fond. 2020. "Čitanjem do uključivog društva." Pristupljeno: 16. siječnja 2024. <http://www.esf.hr/natjecaji/socijalno-ukljucivanje/citanjem-do-ukljucivog-drustva/>.

Gabriel, Dunja Marija. 2022/2023. "Analiza stanja narodnih knjižnica u Republici Hrvatskoj za 2021. godinu." Pristupljeno: 30. siječnja 2024. https://maticna.nsk.hr/wp-content/uploads/2023/05/NK_analiza_2021_DMG_finalno_2.pdf

Henley, John. 2024. "Libraries for the Future: Europe's New Wave of 'Meeting Places for the Mind'." The Guardian. Pristupljeno: 22. siječnja 2024. <https://www.theguardian.com/books/2024/jan/08/libraries-for-the-future-europes-new-wave-of-meeting-places-for-the-mind>.

IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice, 2022. 2022. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo. Pristupljeno: 24. siječnja 2024. <https://izdanja.hkdrustvo.hr/drustvena/di/catalog/view/37/8/365>.

Izvešće o radu za 2022. godinu: Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“ Koprivnica. 2023. Koprivnica: Knjižnica i čitaonica „Fran Galović“ Koprivnica. Pristupljeno 29. siječnja 2024. <https://www.knjiznica-koprivnica.hr/wp-content/uploads/2023/03/Izvjescje-o-radu-Knjiznice-i-citaonice-Fran-Galovic-za-2022.-godinu.pdf>.

Ministarstvo kulture i medija. n. d. "Financiranje odbijenih programa (2012. – 2022.)." Pristupljeno: 23. siječnja 2024. <https://min-kulture.gov.hr/financiranje/arhiva-2782/financiranje-odbijenih-programa-2012-2022/16360>.

Ministarstvo kulture i medija. 2023. "Program razvoja mreže pokretnih knjižnica u Republici Hrvatskoj od 2023. do 2032." Pristupljeno: 16. siječnja 2024. <https://min-kulture.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/knji%C5%BEnice//PROGRAM%20razvoja%20mre%C5%BEe%20pokretnih%20knji%C5%BEnica%209%20lis.pdf>.

knjižnica u Hrvatskoj: stanje i razvojni planovi.” *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 58, no. 1–2: 221–240. Pristupljeno 24. siječnja 2024. <https://izdanja.hkdrustvo.hr/casopisi/vbh/article/view/64>.

Smjernice za pokretne knjižnice. 2011. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.

Standard za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj. 2021. NN 103, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_09_103_1834.html.

Škvarić, Ana i Ljiljana Vugrinec. 2015. “Uloga pokretnih knjižnica – bibliobusa u mreži narodnih knjižnica: primjer grada Koprivnice i Koprivničko-križevačke županije u Republici Hrvatskoj.” *Kragujevačko čitalište: list Narodne biblioteke „Vuk Karadžić“ u Kragujevcu* 40: 1–5: 1–5. Pristupljeno: 23. siječnja 2024. https://issuu.com/nbkg/docs/kragujevacko_citaliste_decembar_201.

Vugrinec, Ljiljana. 2020. “Pokretne knjižnice – bibliobusi Koprivničko-križevačke županije 1979. – 2019.” *Podravski zbornik* 46: 129–147. Pristupljeno: 26. siječnja 2024. <https://hrcak.srce.hr/en/clanak/357916>.

Zakon o knjižnicama i knjižničnoj djelatnosti. 2019. NN 17, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_02_17_356.html.

Abstract

The role of mobile libraries in the County library network in the context of the acquisition of a new bookmobile for the “Fran Galović” Public Library Koprivnica

Aim. The paper aims to illustrate the development of the network of mobile libraries in Koprivnica-Križevci County, highlight the challenges in their development, operation, and funding, and emphasize the significance and importance of the existence of mobile library services in the County and the Republic of Croatia. Additionally, the aim is to describe the process of planning the construction and equipping of the new mobile library vehicle for the “Fran Galović” Public Library in Koprivnica, as well as the possibilities of developing programmes and services provided through the new vehicle.

Approach/methodology/design. The research included an analysis of the legal framework for the establishment and operation of mobile libraries, research and analysis of existing statistical data, and reports on the activities of public libraries in Koprivnica-Križevci County and the mobile library service in Koprivnica. This paper outlines the process of developing a new mobile library vehicle, whose space and services were designed based on insights into the functioning of mobile services in Croatia and other European countries, obtained through research and the authors’ direct insight into the work and development of mobile libraries.

Results. The paper addresses the process and challenges of establishing, maintaining, and operating a network of mobile libraries in Koprivnica-Križevci County. It details the experience and challenges of purchasing, designing, construction, and equipping a new mobile library vehicle, as well as the development of programmes and services facilitated by the provision of new mobile library space.

Originality/value. The experiences and examples presented in this paper are the result of the authors’ many years of engagement and specialization in the field of mobile librarianship. The work synthesises professional knowledge acquired through practical work in the organization of mobile libraries, fieldwork in the mobile library itself, as well as gathering information and knowledge through training and direct observation of this segment of librarianship through personal insight into the work, equipment and programs in other countries. Consequently, the example of the establishment and operation of the mobile library service in Koprivnica, as an integral and extremely important part of the overall county network of public libraries in Koprivnica-Križevci County, and the experiences in the procurement, construction, and equipment of a new, modern mobile library vehicle presented in this paper, can serve as a very valuable source of information for other libraries planning to establish a mobile library service or to acquire a vehicle for its operation.

KEYWORDS: bookmobile, mobile library, mobile library service, network of mobile libraries

<https://morepress.unizd.hr/journals>

